

CRNA GORA
MINISTARSTVO FINANSIJA

Direktorat za ekonomsku politiku i razvoj

JESENJA ANALIZA MAKROEKONOMSKIH KRETANJA I STRUKTURNIH REFORMI - 2017.

Podgorica, decembar 2017.

81000 Podgorica, ul. Stanka Dragojevića br. 2
tel: +382 20 242 835; fax: +382 20 224 450; e-mail: mf@mn.yu

UVODNE NAPOMENE	1
1 MAKROEKONOMSKA KRETANJA	2
1.1 Ubrzanje rasta svjetske ekonomije	2
1.2 Domaća tražnja podstiče rast BDP-a u prvoj polovini godine	2
1.3 Inflacija u 2017. bilježi pozitivne stope rasta, uz blage oscilacije tokom perioda.....	3
1.4 Rast prihoda od turizma i transporta, kao i suficita primarnih dohodaka uslovili su pad deficita tekućeg računa 3	
1.5 Oporavak i rast stranih direktnih investicija, rezultat je povećanih ulaganja i značajno smanjenog odliva.....	6
1.6 Finansijska stabilnost je bila na zadovoljavajućem nivou, uz pojačanu otpornost na potencijalne rizike.....	6
2 JAVNE FINANSIJE	10
2.1 Mjere fiskalne konsolidacije pozitivno uticale na kretanje javnih finansija u prva tri kvartala	10
2.2 Rast ekonomske aktivnosti rezultat bolje naplate prihoda u odnosu na plan za 2017. godinu	11
3 STRUKTURNE POLITIKE	13
3.1 Sektor preduzeća.....	13
3.1.1 Privatizacija i javno- privatno partnerstvo	13
3.1.2 Biznis okruženje.....	14
3.1.2.1 Fiskalna i budžetska politika	14
3.1.2.2 Unapređenje poslovnog ambijenta.....	14
3.1.2.3 MSP	15
3.1.3 Mrežne industrije	15
3.1.3.1 Energetika.....	15
3.1.3.2 Saobraćaj	16
3.1.3.3 Informaciono komunikacione tehnologije	17
3.2 Tržište rada i socijalna zaštita.....	18
3.2.1 Tržište rada	18
3.2.2 Obrazovanje i istraživanje	19
3.2.2.1 Nauka	20
3.2.3 Penzijski i zdravstveni sistem	20
3.2.4 Socijalna zaštita	21
3.3 Prerađivačka industrija.....	22
3.4 Poljoprivreda	23
3.5 Turizam.....	24
3.6 Zaštita životne sredine	25
3.7 Uređenje prostora	26
3.8 Reforma javne uprave	26

UVODNE NAPOMENE

Ministarstvo finansija, dva puta godišnje, priprema analizu makroekonomskih kretanja i strukturnih reformi, u kojoj se analiziraju kretanja osnovnih makroekonomskih indikatora (BDP, cijene, tržište rada, monetarni i eksterni sektor), kretanja u javnim finansijama i sektorskim politikama. U skladu sa Programom Vlade za IV kvartal i dostupnim podacima, ovom analizom prikazana su ekonomska kretanja u prvih devet mjeseci 2017. godine, pregled strukturnih politika i reformi ostvarenih u 2017. godini sa predlozima za njihovo unapređenje, u skladu sa kretanjima i potencijalnim izazovima iz domaćeg i međunarodnog okruženja, pri čemu su uvažavane preporuke Evropske komisije u vezi sa sprovođenjem i unapređenjem reformskih mjera i politika.

1 MAKROEKONOMSKA KRETANJA

Makroekonomska kretanja u prvih devet mjeseci 2017. godine obilježio je visok nivo investicione aktivnosti, praćen povećanim uvozom za potrebe investicija, rast prihoda od turizma i transporta, rast potrošnje domaćinstava, pozitivne i relativno stabilne stope inflacije i pojačana kreditna aktivnost banaka, naročito prema sektoru stanovništva.

1.1 Ubrzanje rasta svjetske ekonomije

Prema WEO (World Economic Outlook) iz oktobra ove godine, stopa realnog rasta svjetske ekonomije u 2016. godini iznosila je 3,2%. U 2017. godini očekuje se ubrzanje rasta, a procijenjena stopa iznosi 3,6%.

Navedene stope rasta imaju nešto drugačije izvore rasta po regionima, nego što je to MMF predvidio projekcijama iz aprila 2017. godine. Smanjene su prognoze rasta za američku ekonomiju sa 2,3 na 2,2% u 2017, i sa 2,5 na 2,0% u 2018, kao posljedica nesigurnosti oko fiskalne politike. Nasuprot tome, projekcije rasta za 2017. su revidirane naviše za najveće ekonomije Eurozone (Njemačka, Francuska, Italija i Španija), gdje je rast u prvoj polovini 2017. bio iznad očekivanja. Ova dinamika je posljedica snažnijeg rasta domaće tražnje nego što je prethodno bilo predviđeno. Stope su revidirane za 2017, sa 1,7 na 2,1%, i sa 1,6 na 1,9% u 2018. Projekcije su revidirane naviše i za Japan, azijske ekonomije u ekspanziji i Rusiju.

Prema redovnom ekonomskom izvještaju Svjetske banke za SEE¹—novembar 2017, rast u šest zemalja jugoistočne Evrope u 2016. godini iznosio je prosječno 2,9%, što je za 0,7 p.p. više nego u 2015. godini. U 2017. godini očekuje se rast od 2,6%, što je znatno niže od prolječne prognoze (3,2%). Rast u odnosu na 2016, očekuje se u Albaniji, Crnoj Gori i Kosovu, za Bosnu i Hercegovinu se očekuje stabilan rast, dok se niži rast očekuje u Makedoniji i Srbiji.

1.2 Domaća tražnja podstiče rast BDP-a u prvoj polovini godine

Crnogorska ekonomija, nakon solidnog rasta u prvom kvartalu 2017, u drugom kvartalu ubrzava rast, podstaknut intenziviranjem radova na realizaciji saobraćajnih infrastrukturnih projekata, kao i projekata u turizmu i energetici.

Prema preliminarnim podacima Monstat-a, ekonomija je u prvom i drugom kvartalu 2017. rasla realnim stopama od 3,2 i 5,1% na godišnjoj osnovi, pa je stopa

rasta BDP-a u prvoj polovini godine iznosila 4,2%. Ekonomski rast je vođen, prvenstveno, visokim povećanjem domaće tražnje, što je uslovalo povećanje zaposlenosti i raspoloživog dohotka, koji je pojačan i rastom kreditne aktivnosti banaka prema domaćinstvima. Efekti pojačane tražnje, uslovljeni snažnom investicionom aktivnosti u oblastima saobraćajne i turističke infrastrukture (autoput, hoteli) i sektoru energetike, bili su glavni pokretači ekonomskog rasta. Ovakvi trendovi se očekuju i u drugoj polovini ove godine. Očekuje se da će sektor turizma pružiti značajan doprinos i da će prihodi od turizma dostići 950 mil.€. Snažniji rast se očekuje u trećem kvartalu, imajući u vidu da prihodi od turizma čine 65% BDP-a u ovom kvartalu i skoro 80% ukupnih godišnjih prihoda od turizma. Rast u četvrtom kvartalu baziran je na pretpostavci očekivanog nastavka investicione aktivnosti iz prethodnog dijela godine, dok, s druge strane, sušna sezona i niski vodostaji mogu značajno smanjiti proizvodnju električne energije i uticati na niže stope rasta. Na osnovu prethodno navedenog, procjenjujemo da će rast BDP-a u 2017. godini dostići 4,0%, sa ostvarenih 2,9% u 2016. godini.

Tabela 1 Makroekonomski indikatori januar-septembar 2017

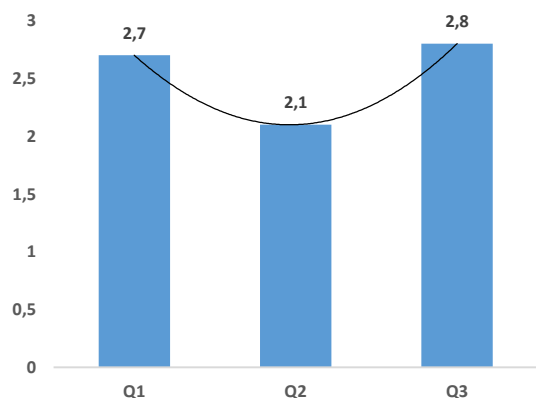
Industrija rast u %	-6,7
Noćenja turista rast u %	9,8
Promet u trgovini na malo, realni rast	3,1
Vrijednost izvršenih građ.radova rast u %	43,4
CPI, rast na kraju perioda	2,8
Izvoz robe, mil.€	275,6
Uvoz robe, mil.€	1.632,4
Stopa nezaposlenosti, na kraju perioda ARS drugi kvartal	15,1
Prosječna zarada (neto)	510
Prosječna penzija	284
Deficit robne razmjene, mil.€	-1.356,8
Deficit tekućeg računa, mil.€	-385,8
Neto SDI, mil.€	311,7

Izvor: Monstat i CBCG

¹ SEE6 – Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, BJR Makedonija, Crna Gora i Srbija

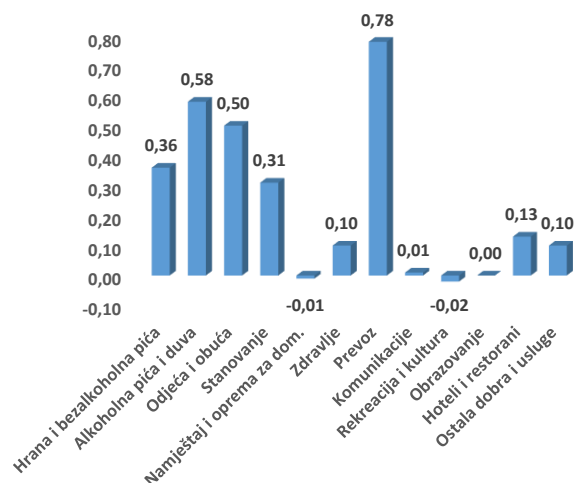
1.3 Inflacija u 2017. bilježi pozitivne stope rasta, uz blage oscilacije tokom perioda

Grafik 1 Inflacija, po kvartalima, godišnji rast, %

Uticaj eksternih faktora, vidljiv, prvenstveno, kroz “prelivanje” kretanja cijena hrane i nafte sa svjetskog tržišta, dominantno opredjeljuje kretanje inflacije u Crnoj Gori. Rast potrošačkih cijena, koje se u Crnoj Gori koriste kao mjera inflacije, zabilježen krajem 2016. godine, nastavio se i u 2017. godini. Gledano po kvartalima, inflacija je u prvom iznosila 2,7% (kraj perioda), pri čemu, najznačajniji rast tokom kvartala bilježi kategorija “prevoz” (4,1%), usljed rasta cijena goriva od 9,5%, a što je posljedica rasta cijena nafte na svjetskom tržištu i povećanja akciza na mineralna ulja. U drugom kvartalu inflacija je iznosila 2,1%, dok najznačajniji rast tokom kvartala bilježi kategorija “hoteli i restorani” (6,5%), najviše usljed rasta cijena usluga smještaja od 22,7%. Kretanje potrošačkih cijena u trećem kvartalu obilježio je rast kategorije “alkoholna pića i duvan” (10,9%), usljed rasta cijena duvana od 15,9%, što je posljedica povećanja akciza na duvan i duvanske proizvode. Inflacija je na kraju trećeg kvartala iznosila 2,8%. Cijene nafte na svjetskoj berzi su, nakon prosječnog rasta od 9,3% u prvom kvartalu 2017, (kvartal u odnosu na prethodni), u drugom kvartalu pale za 7,6%, da bi se u trećem ponovno oporavile i porasle za 4,9%. Kategorija “hrana i bezalkoholna pića” je tokom 2017. godine bilježila neznatne oscilacije, što je pokazatelj stabilizacije cijena hrane na svjetskom tržištu. Godišnja stopa inflacije se kretala od 2,0% u januaru do 2,8% u septembru, što je ujedno i najveća zabilježena stopa u ovom periodu.

Grafik 2 Uticaj pojedinih oblasti na inflaciju u septembru (u p.p)

Najveći uticaj, u procentnim poenima, na godišnju stopu inflacije u septembru imale su cijene iz kategorije “prevoz” (0,78 p.p), “alkoholna pića i duvan” (0,58 p.p) i “odjeća i obuća” (0,50 p.p). Prosječna stopa inflacije za period januar-septembar iznosila je 2,4%. Inflacija mjerena HICP-om u septembru je iznosila 3,3%, pri čemu su najveći uticaj na ostvarenu stopu imale cijene usluga smještaja (0,90 p.p). Cijene proizvođača industrijskih proizvoda u septembru bilježe pad od 0,1%, izvozne cijene su bile veće za 9,7% (osnovni metali 19,3%), dok su cijene iz uvoza bile veće za 3,5% (duvan 30%). Poređenja radi, godišnja stopa inflacije u septembru u Evropskoj Uniji iznosila je 1,5%, u EU zoni 1,8%, dok je, od zemalja okruženja, inflacija u Hrvatskoj iznosila 1,6% a u Srbiji 3,2%. Na osnovu dostupnih podataka i procjene kretanja cijena u četvrtom kvartalu, očekuje se da će prosječna godišnja stopa inflacije u 2017. godini iznositi oko 2,5%.

1.4 Rast prihoda od turizma i transporta, kao i suficita primarnih dohodaka uslovili su pad deficita tekućeg računa

Kretanje eksternog sektora u periodu januar – septembar 2017. karakteriše smanjenje deficita tekućeg računa platnog bilansa za 9,2%, kao rezultat povećanja prihoda od turizma i transporta, uz rast doznaka iz inostranstva i većeg korišćenja sredstava iz EU fondova.

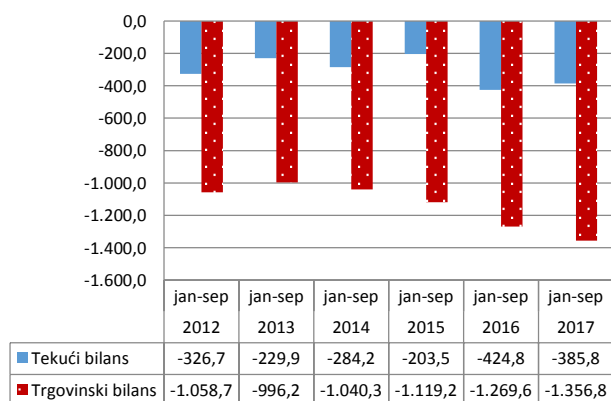
Tabela 2 Tekući račun platnog bilansa, u mil.€

	jan-sep 2016	jan-sep 2017	rast u %
A. TEKUĆI RAČUN (1+2+3+4)	-424,778	-385,823	-9.2
A.1. SALDO ROBA I USLUGA	-526,936	-548,843	4.2
1. Robe**	-1,269,648	-1,356,762	6.9
1.1. Izvoz, f.o.b.	239,770	275,605	14.9
1.2. Uvoz, f.o.b.	1,509,418	1,632,367	8.1
2. Usluge	742,712	807,919	8.8
2.1. Prihodi	1,092,981	1,185,095	8.4
2.2. Rashodi	350,269	377,176	7.7
3. Primarni dohodak	20,622	67,860	229.1
3.1. Prihodi	188,610	202,923	7.6
3.2. Rashodi	167,988	135,063	-19.6
4. Sekundarni dohodak	81,536	95,160	16.7
4.1. Prihodi	132,447	149,051	12.5
4.2. Rashodi	50,911	53,891	5.9

Izvor: Centralna banka Crne Gore

Povećanje neravnoteže u robnoj razmjeni usljed bržeg rasta domaće tražnje rezultiralo je deficitom na računu roba u iznosu od 1.356,8 mil.€. ili 6,9% više nego u prethodnoj godini. U strukturi izvoza prednjače intermedijarni proizvodi (sirovine i poluproizvodi), sa najvećim udjelom aluminijuma i rude boksita od 37,6% ukupnog crnogorskog izvoza. Rast uvoza je zasnovan na većem uvozu energije, koji se objašnjava izuzetno hladnom zimom i padom proizvodnje električne energije 28,8%, uvozu nafte i metala, kao i proizvoda za široku potrošnju, što je, dijelom, rezultat uticaja ljetnje turističke sezone. Na drugoj strani, ostvaren je pad kapitalnog uvoza vezanog za projekte (autoput i vjetro – elektrane). Međugodišnji pad uvoza mašina i transportnih uređaja u drugom kvartalu za 21,6%, opredijelio je pad uvoza navedene kategorije od 8,4% na godišnjem nivou.

Grafik 3 Trgovinski i bilans tekućeg računa (mil.€)

Na računu usluga suficit je povećan za 8,8%, kao rezultat rasta prihoda po osnovu putovanja i turizma (7,3%) i transportnih usluga (9,2%). Procijenjeni prihodi od turizma u iznosu od 859,0 mil.€. čine 72,5% ukupnih prihoda od usluga. Kvartalna dinamika ukazuje da je najveći priliv po osnovu turizma ostvaren u trećem kvartalu u vrijednosti od 680,5 mil.€. Druga najvažnija prihodna stavka je transport u vrijednosti od 192,2 mil.€. Rashodi od usluga su veći za 7,7%, kao posljedica rasta transportnih rashoda za 21,1% i rashoda po osnovu profesionalnih, konsalting, tehničkih, trgovinskih i ostalih poslovnih usluga 8,8%. Negativan saldo razmjene roba i usluga (neto izvoz) povećan je za 4,2%, vođen većim trgovinskim deficitom, što negativno utiče na platnobilansnu poziciju Crne Gore.

Na računu primarnih dohodaka suficit je povećan tri puta, kao rezultat većih prihoda po osnovu kompenzacija zaposlenih i naplaćenih kamata. Najveći dio prihoda čine kompenzacije zaposlenih u iznosu od 189,5 mil, dok se na prihode od naplaćenih kamata odnosilo 12,6 mil.€. ili 58,5% više. Rashodi po osnovu međunarodnih ulaganja iznosili su 119,0 mil, dok se 16,1 mil. odnosilo na zarade nerezidenata zaposlenih u Crnoj Gori. Smanjenje rashoda po osnovu isplaćenih dividendi (65,3%) kompenzovalo je rast odliva po osnovu otplate kamata (28,0%), što je rezultiralo padom ukupnih rashoda za 19,6%.

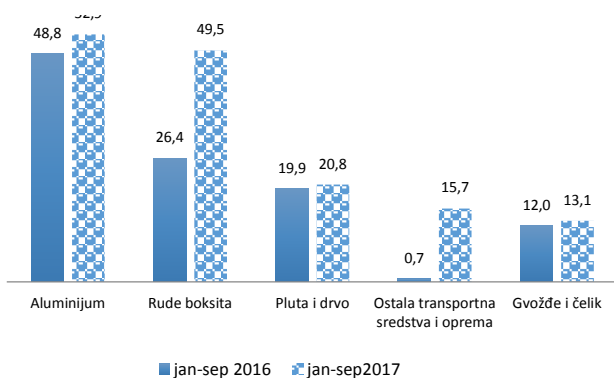
Račun sekundarnih dohodaka evidentira povećanje suficita za 16,7%. U strukturi priliva 126,3 mil. odnosilo se na ostale sektore, a na sektor države 22,7 mil. Od ukupnog priliva ostalih sektora, 92,8 mil. ostvareno je po osnovu ličnih transfera iz inostranstva, što predstavlja rast od 11,0%. Priliv po osnovu ostalih tekućih transfera, uključuje penzije i druga socijalna davanja, povećan je 6,5% i iznosi 33,5mil. Rast priliva kod sektora države od 30,8% ostvaren je po osnovu većeg korišćenja sredstava iz EU fondova.

Spoljnotrgovinska razmjena Crne Gore u periodu januar – septembar 2017. bilježi bržu dinamiku rasta izvoza, uz smanjenje inicijalnog uvoza za potrebe realizacije kapitalnih izdataka u oblasti saobraćaja i energetike. Ukupan obim razmjene iznosio je 1.953,8 mil.€, što je za 9,4% više u odnosu na devet mjeseci 2016. Veći apsolutni rast uvoza od izvoza roba uticao je na povećanje spoljnotrgovinskog deficita za 6,9%, koji je na kraju septembra dostigao vrijednost od 1.356,8 mil.€. Stepenn pokrivenosti izvoza uvozom iznosi 16,2%, dok je

za devet mjeseci prošle godine iznosio 14,9% i predstavljao najmanju pokrivenost od 2009. Izvezeno je robe u vrijednosti od 275,6 mil.€, dok je uvezeno robe u vrijednosti od 1.632,4 mil.€, što je rast od 14,9 i 8,1%, respektivno.

Na strani izvoza prvenstveno je povećan izvoz rude boksita i ostalih transportnih sredstava. Izvoz nikšičkog boksita u Kinu preko Luke Bar koji je počeo u aprilu mjesecu, podstakao je porast vrijednosti izvoza boksita od 23 mil.€. ili 87,5% na godišnjem nivou. Ukupan izvoz ostalih transportnih sredstava i opreme povećan je 63,4%, zbog jednokratnog izvoza plovećih konstrukcija u vrijednosti od 13 mil.€ za tržišta Litvanije i Turske.

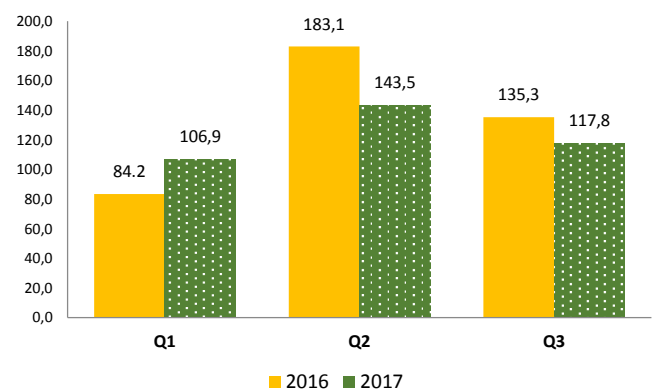
Grafik 4 Izvoz glavnih stavki (mil.€)

Po osnovu realizovanog izvoza aluminijuma ostvaren je rast od 8,4%, i pored smanjenja fizičkog obima proizvodnje, zbog rasta berzanske cijene aluminijuma u prosjeku oko 23%. I pored mjera preduzetih u cilju zaštite od prekomjernog izvoza drvnih sortimenata (obračun naknada na izvoz), vrijednosni pokazatelji ukazuju da je izvoz plute i drva i dalje visok, sa učešćem od 7,6% u ukupnom izvozu. U strukturi uvoza dominantno je učešće mašina i transportnih uređaja 368,2 mil.€ (drumska vozila 115,8 mil.€, električne mašine, aparati i uređaji 67,5 mil.€. i industrijske mašine za opštu upotrebu 66,9 mil.€.); hrana 317,6 mil.€. i proizvodi svrstani po materijalu 298,0 mil.€. (proizvodi od metala i nemetalnih minerala 163,3 mil.€.). Uvoz nafte i naftnih derivata je povećan za 31 mil, električne energije 25.mil, proizvoda od metala i nemetalnih minerala 20 mil. i gvožđa i čelika 14 mil. €. Uvoz mašina i transportnih uređaja smanjen je za 34 mil. ili 8,4% na godišnjem nivou, zbog pada uvozne tražnje za izgradnju kapitalnih investicija (autoput i vjetroelektrane). Električna energija je ostvarila negativan saldo razmjene od 40,2 mil.€, usljed povećanja uvoza za 71,8%. Ugovor

o isporuci električne energije za KAP do 2020, potpisan sa Elektroprivredom u oktobru, mogao bi uticati na smanjenje uvoza u narednom periodu, imajući u vidu da je Kombinat aluminijuma najveći pojedinačni potrošač električne energije. Kvartalna analiza robne razmjene ukazuje na istu strukturu izvoza tokom prva dva kvartala, da bi se u trećem kvartalu (avgust) značajno promijenila zbog izvoza ostalih transportnih sredstava (ploveći dokovi). Naime, udio izvoza mašina i transportnih uređaja u ukupnom izvozu povećan je sa 9,5% u Q1 i 7,3% u Q2 na 18,3% u Q3. Izvoz rude boksita u prvom kvartalu povećan je četiri puta, drugom kvartalu 82,3% (sa najvećom amplitudom u aprilu) i trećem kvartalu 20,0%.

Grafik 5 Uvoz mašina i transportnih uređaja (mil.€)

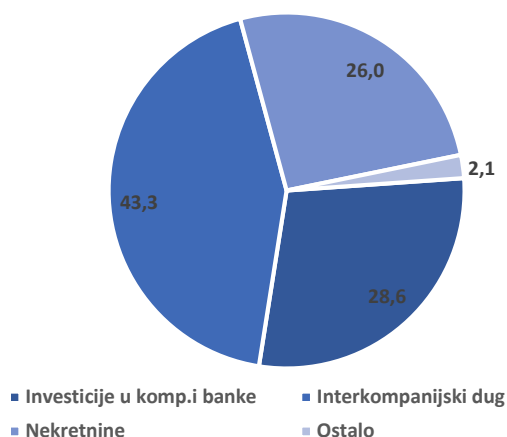
Kontinuitet uvoznog trenda iz 2016, prekinut je naglim smanjenjem uvoza mašina i transportnih uređaja u drugom kvartalu 2017. Nakon međugodišnjeg rasta od 27,0% u prvom kvartalu, u drugom kvartalu je uvoz mašina i transportnih uređaja smanjen za 21,6%, a trećem kvartalu za 12,9%. Na međugodišnji pad uvoza navedene kategorije u drugom kvartalu, prvenstveno je uticalo smanjenje uvoza pogonskih mašina i uređaja za 34 mil.€.

Kretanje uvoza je najvećim dijelom opredijelilo i kretanje spoljnotrgovinskog deficita, koji je u prvom kvartalu ubrzao međugodišnji rast za 17,9%, u drugom 3,9% i trećem 2,4%. Crna Gora sa zemljama CEFTA i EU -28 ostvarila približno isti nivo izvoza, dok je najviše robe uvezla iz EU-28 (47,4% ukupnog uvoza). Srbija je glavni pojedinačni partner u robnoj razmjeni sa kojom je ostvarila 45,7 mil.€. izvoza i uvoza u vrijednosti od 376,3 mil.€.

1.5 Oporavak i rast stranih direktnih investicija, rezultat je povećanih ulaganja i značajno smanjenog odliva

Prema preliminarnim podacima, neto priliv stranih direktnih investicija u periodu januar-septembar 2017. godine iznosio je 311,7 mil.€, što predstavlja povećanje od 10,6% u poređenju sa istim periodom prethodne godine.

Grafik 4 Struktura ukupnog priliva SDI jan-sept 2017

Povećana ulaganja u formi interkompanijskog duga i ulaganja u nekretnine, uz istovremeno značajno manji odliv u poređenju sa 2016. godinom, opredijelila su pomenuti rast. Ukupan priliv SDI iznosio je 409,8 mil.€, od čega su vlasnička ulaganja iznosila 223,8 mil.€, ili 54,6%, pri čemu, ulaganja u kompanije i banke iznose 117,1 mil.€, ili 16,1% manje, dok ulaganja u nekretnine iznose 106,7 mil.€ ili 21,4% više, u odnosu na isti period prethodne godine. Priliv u formi interkompanijskog duga iznosio je 177,3 mil.€ ili 31,4% više u poređenju sa 2016. Priliv po osnovu povlačenja sredstava rezidenata investiranih u inostranstvu ili kategorija ostalo, iznosio je 8,7 mil.€. U strukturi ukupnog priliva, interkompanijski dug je iznosilo 43,3%, investicije u kompanije i banke 28,6%, nekretnine 26,0% i ostalo 2,1%. Ukupan odliv stranih direktnih investicija iznosio je 98,1 mil.€, što je značajno manje nego u istom periodu 2016. godine, kada je iznosio 270,0 mil.€.

Na računu portfolio investicija, zabilježen je neto priliv u iznosu od 13,6 mil.€, i nije bilo zaduživanja države na međunarodnom tržištu kapitala.

Tabela 3 Kapitalni, finansijski račun i neto greške i omaške, u mil.€

	jan-sept 2016	jan-sept 2017
KAPITALNI I FINANSIJSKI RAČUN	-193,902	-312,853
1. RAČUN KAPITALA	818	0
2. FINANSIJSKI RAČUN	-194,720	-312,853
2.1 Direktno investicije-neto	-281,891	-311,688
2.2 Portfolio investicije-neto	2,715	-13,624
2.3 Ostale investicije-neto	-20,181	24,632
3. Promjena rezervi CB CG	104,636	-12,172
4.NETO GREŠKE I OMAŠKE	229,241	72,971

Izvor: CBCG

Na računu ostalih investicija ostvaren je neto odliv u iznosu od 24,6 mil.€. Kretanja na ovom računu karakteriše povećanje otplate po osnovu uzetih kredita. Neto greške i omaške su iznosile oko 73,0 mil.€ i manje su za 68,2% u odnosu na period januar-septembar 2016.

1.6 Finansijska stabilnost je bila na zadovoljavajućem nivou, uz pojačanu otpornost na potencijalne rizike

Značajno poboljšanje kvaliteta aktive i oporavak kreditnog rasta uticali su pozitivno na poslovanje banaka, što se ogleda kroz rast svih **monetarnih parametara**. Stabilnost bankarskog sektora se zasniva na adekvatnoj kapitalizaciji, sa koeficijentom solventnosti od 16,64%, koji znatno prevazilazi zakonom propisani minimum od 10%. Oporavak kreditnog rasta podržan je opadajućim trendom nekvalitetnih kredita (NPL), koji opterećuju bilanse banaka i smanjuju profit, i utiču na smanjenje kreditne podrške ekonomskom razvoju. S druge strane, visoki parametri likvidnosti ukazuju na ograničenu kreditnu aktivnost, usljed, i dalje naglašene opreznosti banaka u preuzimanju rizika, što se odražava na relativno visok nivo kamatnih stopa. Finansijski rezultat na nivou sistema je pozitivan i iznosio je 30,0 mil.€, pri čemu je deset banaka ostvarilo profit od 32,7 mil.€, a pet gubitak od 2,7 mil.€.

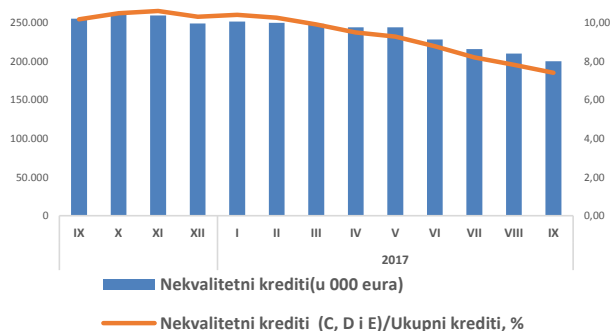
Kontinuirani rast depozita je nastavljen, i krajem septembra je dostigao maksimalan iznos od 3.137,4 mil. €, što predstavlja rast od 9,9 % na godišnjem nivou. Od ukupno položenih depozita u bankama, na sektor privrede se odnosilo 1.098,8 mil.€ ili 35,0%, a na sektor stanovništva 1.614,2 mil.€ ili 51,4%. S obzirom da je nivo depozita veći od nivoa kredita, poboljšan je koeficijent krediti/depoziti, koji u septembru 2017.g. iznosi 0,86%, i manji je od septembra 2016 kad je iznosio 0,88%.

Međutim, ročna struktura depozita nije zadovoljavajuća, s obzirom na to da se na depozite po viđenju odnosi

60,1% ukupnih depozita, a na oročene depozite 39,9%. Sa aspekta raspoloživosti dugoročnih izvora finansiranja situacija je još nepovoljnija ako se ima u vidu da kratkoročni depoziti (do jedne godine) čine 81% ukupnih depozita, a oročeni depoziti preko tri godine svega 3,4% ukupnih depozita.

Kreditna aktivnost banaka je intenzivirana tokom 2017.godine, tako da je za devet mjeseci povećana za 11,7%, dok je na godišnjem nivou taj rast iznosio 7,7%. Kreditiranje privrede i stanovništva je na godišnjem nivou povećano za 1,5 i 10,5 %, respektivno. Međutim, kreditna aktivnost još uvijek nije dostigla nivo koji bi bio snažan pokretač privrednog rasta. I dalje je prisutna restriktivna politika banaka, čime je njihov doprinos u rješavanju problema nedovoljne likvidnosti privrede i ubrzanja ekonomskog rasta, daleko manji od očekivanog.

Grafik 5 Nekvalitetni krediti i njihovo učešće u ukupnim kreditima, %

U 2017. godini znatno je poboljšán regulatorni okvir za rješavanje nekvalitetnih kredita (tzv. NPL), na kome se zasniva sveobuhvatna strategija za rješavanje NPL-a u Crnoj Gori, u okviru projekta „Podgorički pristup”. Polazeći od nepovoljnog iskustva sa primjenom Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama iz 2015. godine, sa rokom primjene od dvije godine, Skupština Crne Gore usvojila je Zakon o izmjenama i dopunama ovog zakona koji se primjenjuje od juna 2017. godine. Zakonom je proširen obuhvat kredita koji mogu biti predmet sporazumnog restrukturiranja, pojednostavljen je postupak restrukturiranja i obezbijeđene su dodatne poreske olakšice dužnicima. Rok primjene ovog zakona je produžen za godinu dana. Efekti primjene novih rješenja su već evidentni jer je restrukturiranje kredita izvršeno kod sedam od ukupno petnaest banaka, u iznosu od 10,1 mil. €, u čemu krediti pravnih lica učestvuju sa 97,4%, dok se na kredite fizičkih lica odnosi 2,6%.

Posmatrano na agregatnom nivou nastavljen je pozitivan trend smanjenja nekvalitetnih kredita. Nekvalitetni krediti su na kraju septembra iznosili 199,8 mil.€, odnosno 7,4% ukupnih kredita i potraživanja. U poređenju sa krajem prethodne godine nekvalitetni krediti su zabilježili pad od 20,4%, dok su na godišnjem nivou smanjeni za 21,6%.

Trend opadanja prosječnih ponderisanih nominalnih i efektivnih kamatnih stopa (PPNKS i PPEKS), započet u posljednjem kvartalu 2014.g., nastavljen je i u tekućoj godini. Na kraju septembra 2017. godine prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa na ukupne kredite banaka je iznosila 6,98%, odnosno 7,01% na novoodobrene kredite, tako da je kamatna stopa na ukupne kredite banaka bila niža za 0,74 p.p na godišnjem nivou. S druge strane, i pored izražene volatilnosti u kretanju PPEKS na novoodobrene kredite banaka u posmatranom periodu, ova stopa je zabilježila pad od 0,60 p.p. na godišnjem nivou.

Navedena kretanja su, uz višegodišnji trend pada pasivnih kamatnih stopa, dovela do smanjenja kamatnog spreda, sa 6,76 p.p. u septembru 2016. na 6,23 p.p. na kraju septembra 2017. godine, što se odrazilo na poslovanje pojedinih banaka. Nastavak ovog trenda, će vršiti dodatan pritisak na profitabilnost banaka, posebno manjih, što će zahtijevati njihovo brže prilagođavanje novonastalim tržišnim uslovima, redukcijom operativnih troškova i povećanjem konkurentnosti, kroz pružanje novih proizvoda i usluga. S obzirom na date okolnosti, na bankarskom tržištu je moguće u narednom periodu očekivati spajanje ili ukupnjavanje banaka.

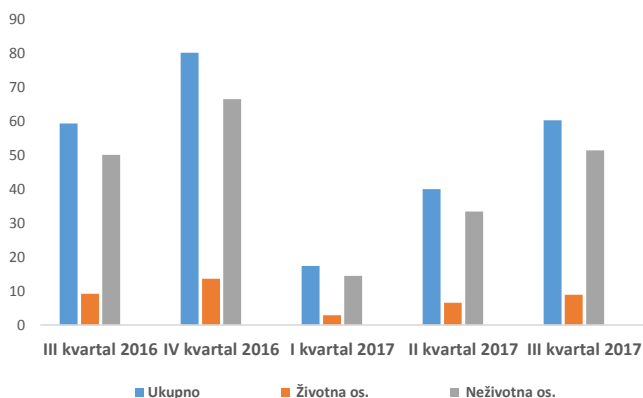
Jedan od hroničnih problema sa kojima se suočava privreda je visoka nelikvidnost, što potvrđuje podatak da je krajem septembra 2017, od ukupno 65.314 pravnih lica i preduzetnika, nelikvidno bilo 16.068 ili 24,6%. Vrijednost duga po osnovu izvršene blokade iznosila je 625,4 miliona eura, što predstavlja rast od 1,8% na godišnjem nivou.

U cilju usklađivanja sa novom pravnom regulativom Evropske unije u oblasti finansijskih usluga, izvršiće se značajne reforme kojima se uređuje bankarsko poslovanje. Krajem oktobra ove godine su usvojeni Zakon o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima, kojim se reguliše osnivanje, poslovanje i

kontrola poslovanja najznačajnijih nebankarskih institucija, a koje do sad nijesu bile obuhvaćene važećim zakonodavnim okvirom, i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Centralnoj banci, kojim se obezbjeđuje institucionalna i finansijska nezavisnost Centralne banke Crne Gore. U postupku pristupanja EU Crna Gora je, između ostalog, preuzela obavezu da svoje zakonodavstvo usaglasi sa Direktivom o uspostavljanju okvira za oporavak i sanaciju kreditnih institucija i investicionih društava 2014/59 (BRRD). Usaglašavanje sa ovom direktivom izvršiće se u usvajanju novog Zakona o sanaciji (pokretanje postupka sanacije, sanacioni planovi, postupak sanacije, mjere i instrumenti sanacije, sanacioni fond i dr.) i, dijelom, kroz usvajanje izmjena i dopuna Zakona o bankama (kojim se uređuju mjere iz nadležnosti organa za superviziju banaka i obuhvataju pitanja planova oporavka banaka). Usvajanje ovih zakona planirano je u prvom polugodištu 2018. godine.

Tržište osiguranja je stabilno, uz dominaciju obaveznih oblika osiguranja. Ostvarena bruto premija 11 osiguravajućih društava u Crnoj Gori za devet mjeseci ove godine je iznosila 60,3 mil.€ i povećana je 1,6% u odnosu na isti period prethodne godine, pri čemu su neživotna osiguranja ostvarila rast od 2,5%, a životna su smanjena za 3,5%. Posmatrano na mjesečnom nivou, bruto premija u septembru je iznosila 7,0 mil.€, pri čemu se 5,8 mil.€ ili 83,78 % odnosi na neživotna osiguranja, a 1,1 mil.€ ili 16,22% na životna osiguranja. U strukturi bruto premije neživotnih osiguranja, dominantno učešće od 41,37% se odnosi na premije osiguranja od odgovornosti zbog upotrebe motornih vozila, osiguranje od posledica nezgode 14,1% i ostala osiguranja imovine 13,59%.

Grafik 7 Bruto premije osiguranja (mil.€)

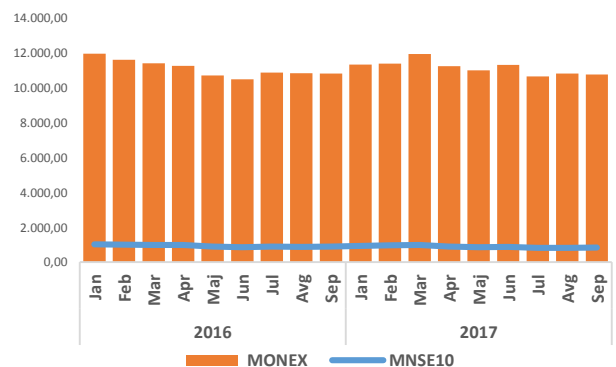
U strukturi životnog osiguranja najveće učešće od 14,43 % je imalo osiguranje života.

Posmatrano po tržišnom učešću društava za osiguranje, u strukturi ostvarene bruto premije najveće učešće, u septembru ove godine, i dalje ima Lovćen osiguranje sa 40,50 %, Sava osiguranje sa 14,01% i Generali osiguranje Montenegro 12,62%.

U cilju usklađivanja regulative sa EU propisima, nastaviće se aktivnosti na unapređenju regulatornog okvira u oblasti osiguranja, a posebno u dijelu primjene Direktive Solventnosti II, kojom se propisuju uslovi za poslovanje i licenciranje društava za osiguranje na jedinstvenom tržištu osiguranja EU. Pored toga, podsticanju rasta i razvoja tržišta osiguranja doprinijeće primjena Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osiguranju, (od avgusta prošle godine), kao i intenzivnije promotivne i edukativne aktivnosti u oblasti osiguranja.

Stanje na **tržištu kapitala** je relativno poboljšano, ali i dalje opterećeno brojnim problemima, od nedovoljne zainteresovanosti investitora, do niske likvidnosti i nedovoljne transparentnosti finansijskih izvještaja kompanija. Tražnja na tržištu kapitala, poslednjih godina, je pomjerena u korist manje rizičnih hartija od vrijednosti, posebno prema obveznicima čiji je emitent država. Međutim u periodima kada nema emisije državnih obveznica promet je značajno smanjen, što znači da na tržištu nema adekvatne ponude likvidnih hartija od vrijednosti.

Grafik 6 Indeksi Montenegroberze

Za prvih devet mjeseci ove godine na Montenegroberzi je ostvaren promet od 35,7 mil.€, što je za 36,1% više u odnosu na isti period prethodne godine. Prosječni mjesečni promet je nešto manji od 4 mil.€, dok je broj zaključenih transakcija povećan za 44,3%. Posmatrano na mjesečnom nivou, u septembru je promet iznosio 721,3 hilj.€ i zabilježio je pad od 70% u odnosu na isti mjesec prethodne godine. Tržišna kapitalizacija je krajem septembra iznosila 2,8 mlrd € i smanjena je za 1,6% na godišnjem nivou.

Oba berzanska indeksa su ostvarila pad na godišnjem nivou. Tako je MONEX smanjen za 0,4%, a MNSE10, koji predstavlja indeks 10 najlikvidnijih hartija na tržištu kapitala je zabilježio pad od 6,5%. Od aprila 2017godine indeks MONEXPIF, koji je pratio kretanje cijena akcija šest privatizacionih fondova, više nije u upotrebi.

U cilju unapređenja poslovanja na tržištu kapitala i vraćanja povjerenja investitora, u oktobru 2017. je Vlada CG utvrdila Predlog zakona o tržištu kapitala, koji će biti usvojen do kraja godine. Pored usklađivanja sa EU regulativom, nova zakonska rješenja će uticati na značajno povećanje kvaliteta pružanja usluga i zaštitu investitora, i veće mogućnosti za inovativnost i konkurentnost učesnika i korisnika finansijskih usluga. Njime će se na sveobuhvatan i konzistentan način urediti trgovanje hartijama od vrijednosti i obezbijediti transparentno tržište kapitala, uz smanjenje sistemskog rizika.

2 JAVNE FINANSIJE

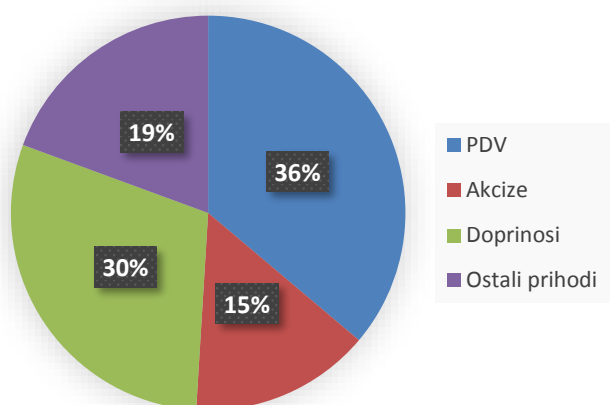
Primjena mjera fiskalne konsolidacije, definisanih Mjerama sanacije budžetskog deficita i javnog duga 2017-2021. i Fiskalnom strategijom 2017-2020, daje pozitivne efekte, koji su vidljivi u prvih devet mjeseci 2017. godine. Naime, došlo je do povećanja prihoda budžeta za 32,9 mil.€ u odnosu na isti period prethodne godine. Istovremeno, povećani su i rashodi budžeta, ali kao rezultat intenziviranja radova na prioritetnoj dionici autoputa.

2.1 Mjere fiskalne konsolidacije pozitivno uticale na kretanje javnih finansija u prva tri kvartala

Javni prihodi su, za prvih devet mjeseci tekuće godine, iznosili 1.266,0 mil.€ ili 30,1% BDP-a (4.202,1 mil.€) i veći su u odnosu na planirane za 4,3 mil.€ ili 0,3%. U poređenju sa istim periodom prethodne godine porasli su za 4,1%. Kako skoro 90% javnih prihoda čine prihodi budžeta, kretanje javnih prihoda uglavnom je uslovljeno kretanjem prihoda budžeta.

Prihodi Budžeta, za posmatrani period, iznosili su 1.116,1 mil.€ ili 26,6% procijenjenog BDP-a. U odnosu na plan prihodi su veći za 1,3 mil.€ ili 0,1%. Najveće povećanje prihoda ostvareno je kod naplate poreza na dodatu vrijednost za 13,1 mil.€ i akciza za 8,5 mil.€. Razlog povećanja u odnosu na plan je rast ekonomske aktivnosti, kao i povećanje akciza na cigarete i akciza na etil alkohol (od 1. avgusta tekuće godine). Detaljnije o mjerama fiskalne konsolidacije može se naći u dijelu 3.1.2.1 Fiskalna i budžetska politika.

Grafik 8 Struktura prihoda budžeta u period januar- septembar 2017. godine

Posmatrajući u odnosu na isti period prošle godine prihodi su veći za 32,9 mil.€ ili 3,0%. Najveća pozitivna odstupanja zabilježena su kod: prihoda po osnovu poreza na dodatu vrijednost za 31,3 mil.€ (rezultat

povećane naplate PDV-a na uvoz), akciza za 29,3 mil.€ (usklađivanje akcizne politike sa standardima EU) i doprinosa za 19,2 mil.€ (naplata poreskih potraživanja shodno Zakonu o reprogramu poreskih potraživanja). Prema najnovijim raspoloživim podacima Poreske uprave do 27.11.2017. godine po osnovu Zakona o reprogramu poreskih potraživanja naplaćeno je 20,4 mil.€, od čega se na jednokratnu naplatu u iznosu od 10% odnosi 12,8 mil.€, dok se preostali iznos odnosi na rate.

Prihodi lokalne samouprave u prva tri kvartala 2017. iznosili su 149,9 mil.€ ili 3,6% BDP-a što predstavlja rast od 16,3 mil.€ u odnosu na isti period 2016. godine. Rezultat rasta je bolja naplata naknada (8,5 mil.€) i bolja naplata lokalnih poreza (7,0 mil.€).

Javna potrošnja za devet mjeseci tekuće godine iznosila je 1.360,3 mil.€ ili 32,4% BDP-a i niža je za 92,2 mil.€ ili 6,3% u odnosu na planiranu, a viša za 115,7 mil.€ ili 9,3% u odnosu na isti period prošle godine. U strukturi javne potrošnje najveći dio čine bruto zarade i doprinosi na teret poslodavaca (25,0%) i transferi za socijalnu zaštitu (29,8%).

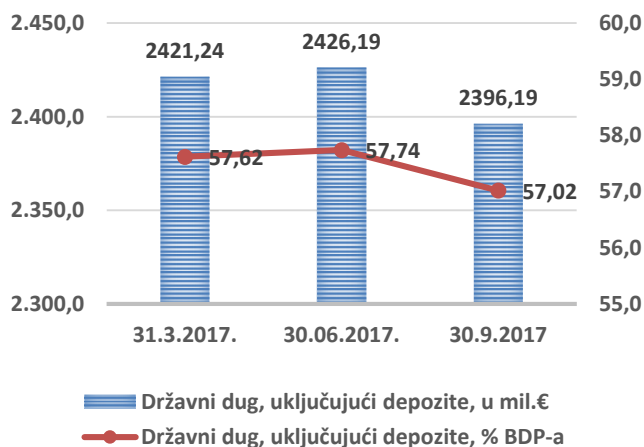
Izdaci budžeta u istom periodu iznosili su 1.218,8 mil.€ ili 29,0% procijenjenog BDP-a za 2017. godinu (4.202,1 mil.€), od čega je finansirana tekuća budžetska potrošnja u iznosu od 1.117,7 mil.€ i kapitalne investicije 101,1 mil.€. U odnosu na isti period prethodne godine, rashodi su povećani za 107,3 mil.€ ili 9,7 %, i to najviše zbog: povećanja kapitalnog budžeta za 75,8 mil.€ (intenziviranje radova na prioritetnoj dionici Autoputa), povećanja bruto zarada i doprinosa na teret poslodavca za 20,9 mil.€ (donošenja novog zakonskog okvira za zarade zaposlenih u javnom sektoru), kao i povećanja kamata za 13,1 mil.€ (dospijeće obaveza po osnovu izdatih obveznica).

Rashodi lokalne samouprave na kraju trećeg kvartala 2017. godine iznosili su 141,5 mil.€ ili 3,4% BDP-a, što je 5,9 mil.€ više u odnosu na isti period 2016. godine.

Deficit javnih finansija u period januar-septembar tekuće godine iznosio je 94,3 mil.€ ili 2,2% BDP-a, od čega je budžetski deficit iznosio 102,7 mil.€ ili 2,4% BDP-a, dok su lokalne samouprave zabilježile suficit od 8,4 mil.€ ili 0,2% BDP-a. Povećanje deficita budžeta u odnosu na isti period prethodne godine, prvenstveno je uslovalo inteziviranje radova na projektu autoputa, što je zahtjevalo povlačenje više sredstava iz kapitalnog budžeta.

Stanje državnog duga, uključujući depozite, na dan 30. septembar 2017. godine, iznosilo je 2.396,19 mil.€ ili 57,02% BDP-a, od čega se na stanje ino duga odnosi 2.058,96 mil.€, unutrašnjeg duga 431,35 mil.€, dok su depoziti iznosili 94,12 mil.€.

Grafik 9 Stanje državnog duga po kvartalima

Povećanje ino duga uzrokovano je, najvećim dijelom, zaduženjem na međunarodnom tržištu, za potrebe finansiranja budžeta, u ukupnom iznosu od 108,44 mil.€ i uslijed angažovanja kreditnih sredstava za projekat finansiranja prioritetne dionice autoputa Bar – Boljare u iznosu od 72,5 mil.€ (85,58 mil.USD). Takođe, angažovana su kreditna sredstva u ukupnom iznosu od oko 14,22 mil.€ za infrastrukturne projekte u drugim oblastima.

Tokom 2017. godine, sa komercijalnim bankama su zaključeni dugoročni krediti, u ukupnom iznosu od 65,0 mil.€, što je uticalo na povećanje domaćeg duga na kraju trećeg kvartala.

Stanje državnih garancija na kraju trećeg kvartala iznosilo je 321,09 mil.€ ili 7,64% BDP-a. Od navedenog iznosa, na ino garancije se odnosi 268,7 mil.€ ili 6,4% BDP-a, dok domaće garancije iznose 52,35 mil.€ ili 1,3% BDP-a.

U skladu sa Zakonom o budžetu za 2017. godinu, Vlada Crne Gore izdala je garancije u ukupnom iznosu od 13,7 mil.€, od čega se 7,0 mil.€ odnosi na kreditni aranžman između Željezničke infrastrukture Crne Gore- AD (ŽICG) i Evropske investicione banke (EIB), ukupne vrijednosti 20,0 mil.€. Izdata je i garancija u iznosu od 6,7 mil.€ za kreditni aranžman između Javnog preduzeća “Regionalni vodovod Crnogorsko Primorje” – Budva i Erste banke.

2.2 Rast ekonomske aktivnosti rezultat bolje naplate prihoda u odnosu na rebalans iz juna 2017. godine

Javni prihodi u 2017. godini procijenjeni su na nivou od 1.787,8 mil.€ ili 42,5% procijenjenog BDP-a, i veći su u odnosu na planirane za 21,8 mil.€ ili 1,2%, a u odnosu na ostvarene u 2016. godini su veći za 103,6 mil.€ ili 6,2%.

Izvorni prihodi budžeta shodno rebalansu iz decembra tekuće godine procijenjeni su u iznosu od 1.580,0 mil.€ ili 37,6% BDP-a. Procijenjeni prihodi su veći u odnosu na plan shodno rebalansu iz juna za 20,4 mil.€ ili 1,3%, odnosno 93,0 mil.€ ili 6,3% u odnosu na ostvarene u 2016. godini. U odnosu na rebalans iz juna, procjenjuje se da će doći do povećanja prihoda od PDV-a za 22,7 mil.€ (bolja naplata zaostalog poreskog duga i uvoznog PDV-a), prihoda od akciza za 15,1 mil.€ (usaglašavanje akcizne politike sa standardima EU), kao i doprinosa za 3,3 mil.€ (naplata zaostalog poreskog duga i jačanje poreske discipline).

Prihodi lokalne samouprave iznosiće 207,8 mil.€ ili 4,9% BDP-a što je više i u odnosu na plan i u odnosu na prethodnu godinu za 5,3% i 5,4% respektivno. Prihodi su povećani prvenstveno uslijed rasta prihoda od naknada i prihoda od lokalnih poreza, kao rezultat bolje naplate poreza na nepokretnost.

Javna potrošnja u 2017. godini procijenjena je u iznosu od 1.919,8 mil.€ ili 45,7% BDP-a i niža je u odnosu na plan za 84,4 mil.€ ili 4,2%.

Izdaci budžeta shodno rebalansu iz decembra procijenjeni su u iznosu od 1.752,0 mil.€ ili 41,7% BDP-a. Procjenjuje se da će rashodi do kraja godine biti manji za 41,4 mil.€ u odnosu na plan rashoda iz Rebalansa budžeta iz juna tekuće godine.

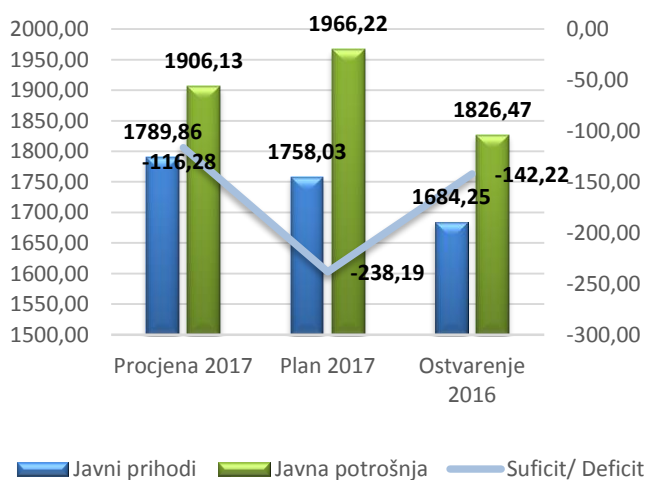
Ukupan procijenjeni nivo rashoda rezultat je očekivanog nižeg ostvarenja Kapitalnog budžeta prouzrokovanog

slabijom realizacijom projekata posebno u dijelu projekata koji se finansiraju iz EU fondova. Na drugoj strani, procjena je da će troškovi planirani za potrebe autoputa biti realizovani u iznosu od 181,3 mil.€ što je za 12,0 mil.€ niže u odnosu na planirane, dok je u odnosu na prethodnu godinu više za 172,0 mil.€.

U dijelu tekuće budžetske potrošnje, negativno odstupanje u odnosu na rebalans iz juna biće zabilježeno kod Transfera za socijalnu zaštitu u iznosu od 8,5 mil.€, od čega se 2,3 mil. € odnosi na smanjenje troškova usljed izmjene Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti i implementacije Zakona o sprovođenju odluke Ustavnog suda po kojem su naknade za majke sa troje ili više djece ukinute dok se iznos od 5,2 mil.€ odnosi na sredstva planirana za izmirenje obaveza po osnovu tehnoloških viškova. Pored toga, niže ostvarenje u odnosu plan očekuje se kod Rashoda za materijal i usluge u iznosu od 3,5 mil.€.

Izdaci lokalnih samouprava iznosiće 167,8 mil.€ ili 4,0% BDP-a što je niže i u odnosu na plan i u odnosu na prethodnu godinu za 43,1 mil.€ i 36,8 mil.€ respektivno.²

Grafik 10 Kretanje javnih finansija 2017

Deficit javnih finansija u 2017. godini procijenjen je na 132,0 mil.€ ili 3,1% BDP-a. U odnosu na plan, deficit je manji za 106,2 mil.€ ili 44,6%. Primarni deficit javnih finansija procijenjen je na 32,4 mil.€ ili 0,8%. U istom periodu deficit budžeta iznosiće 172,0 mil.€ ili 4,1% BDP-a, dok će lokalne samouprave zabilježiti suficit u iznosu od 40,0 mil.€ ili 1,0% BDP-a.

² Rezultat odustapanja je razlika u metodološkom pristupu kod tretmana pozicije Otplata obaveza iz prethodnog perioda, koja prilikom procjene ne ulazi u obračun suficita/deficita budžeta, već se

Procjenjuje se da će ukupan državni dug na kraju 2017. godine, iznositi oko 2.637,85 mil.€, odnosno 62,77% procijenjenog BDP-a. Uključujući depozite, koji su procijenjeni na iznos od oko 10,0 mil.€, državni dug će iznositi oko 2.627,85 mil.€ ili 62,54% procijenjenog BDP-a.

Do kraja 2017. godine očekuje se zaključivanje kreditnog aranžmana za finansiranje budžeta u iznosu od 81,0 mil.€ i dodatno angažovanje kreditnih sredstava u iznosu od oko 88,79 mil.€ (92,87 mil.USD) za projekat finansiranja autoputa Bar – Boljare.

Kada je riječ o garancijama, do kraja godine ostaje mogućnost izdavanja garancije za kreditni zajam između Crnogorskog elektroprenosnog sistema (CGES) i Njemačke banke za razvoj (KfW) koja je planirana Zakonom o budžetu, u iznosu od 20,0 mil.€, ukoliko aranžman bude realizovan. Ukoliko isti ne bude realizovan do kraja 2017. godine, zaključivanje pomenutog Ugovora o garanciji planirano je godišnjim Zakonom o budžetu za 2018. godinu. Ovim Zakonom, predviđeno je i izdavanje ino garancije u iznosu od 7,0 mil.€ za nastavak kreditnog aranžmana iz 2017. godine između ŽICG i EIB, za projekte rekonstrukcije i unaprjeđenje željezničke infrastrukture.

Završetkom pregovora između Vlade Crne Gore i Svjetske banke i donošenjem konačne odluke (Borda direktora Svjetske banke 20. decembra 2017.) o dodjeli Garancije zasnovane na javnoj politici (Policy based guarantee – PBG) u iznosu od 80,0 mil.€, biće obezbijeđena dodatna sredstva u iznosu od 200-240 mil.€ za finansiranje budžeta u 2018. godini, kao i za otplatu ili refinansiranje obaveza po osnovu postojećih zaduženja.

Javni dug će na kraju 2017. godine iznositi oko 2.779,8 mil. eura, odnosno 66,2% BDP-a, od čega se 2.637,85 mil € odnosi na državni dug, a 142,1 mil € na dug lokalne samouprave.

računa kao dio otplate duga, dok se u izvršenju prikazuje kao dio kategorije suficit/deficit budžeta.

3 STRUKTURNE POLITIKE

Dinamiziranje ekonomskog rasta, uz jačanje konkurentnosti, podrazumijeva sprovođenje odgovarajućih strukturnih reformi i realizaciju sektorskih politika, odnosno razvoj infrastrukture. U tom smislu, realizuju se aktivnosti na planu unapređenja ukupnog poslovnog ambijenta, čime će se povećati atraktivnost Crne Gore za razvoj biznisa i investiranje i, posljedično, uticati na otklanjanje identifikovanih prepreka bržem ekonomskom rastu, a koje se, između ostalog, odnose na: nizak nivo dodate vrijednosti u proizvodnji, odnosno nedovoljno diverzifikovanu proizvodnju i izvoz; ograničen pristup finasiranju malih i srednjih preduzeća i nedovoljnu edukaciju i informisanost preduzetnika; nefleksibilnost tržišta rada, uz nedovoljnu usklađenost obrazovanja i vještina sa potrebama tržišta rada. Fizička infrastruktura, iako značajno unaprijeđena, još uvijek predstavlja prepreku ekonomskom rastu i razvoju, odnosno valorizaciji značajnog prirodnog potencijala, posebno u sektorima energetika, poljoprivrede i turizam. Razvojni projekti u ovim sektorima, uglavnom, se realizuju uz adekvatnu saradnju javnog sektora, privatnih kompanija i pojedinaca (preduzetnici) i donatora.

3.1 Sektor preduzeća

3.1.1 Privatizacija i javno- privatno partnerstvo

Aktivnosti u oblasti privatizacije odvijaju se u skladu sa Odlukom o planu privatizacije za 2017. godinu, a u pravcu povećanja konkurentnosti i efikasnosti funkcionisanja društava, podsticanja stranih ulaganja i razvoja preduzetništva.

Donesena je Odluka da se konzorcijumu Karisma Hotels & Resorts daje u dugoročni zakup, na trideset godina, zemljište u opštini Ulcinj, koje je u državnom vlasništvu, a čiji je korisnik HTP „Ulcinjaska rivijera“ AD, Ulcinj. Na istom se nalazi kompleks hotela „Olympic“ i „Bellevue“, objekat restorana i drugi prateći sadržaji, u vlasništvu HTP „Ulcinjaska rivijera“ AD, Ulcinj. Minimalna zakupnina, za period trajanja zakupa, iznosi 450.000€ godišnje, a Investicioni program, u periodu od 2017 – 2019. godine, predviđa investicije u visini od 16,24 mil.€, čime će se unaprijediti kvalitet i poslovanje postojećih objekata Komplexa do nivoa četiri zvjezdice. Uz izgradnju novih objekata, sa kapacitetom od minimum 600 soba i realizovanim Investicionim programom, ukupna ulaganja Konzorcijuma do 2027. godine iznosiće oko 31,84 mil.€.

Data je saglasnost društvu HG „Budvanska Rivijera“ na Anex Ugovora o zajedničkom ulaganju zaključenim sa kompanijom „Euromix trade“ d.o.o – Budva, kojim je predviđeno zaduženje „Euromix trade-a“, u iznosu od 4,0 mil.€, kod Investiciono-razvojnog fonda i produženje roka za završetak radova na hotelu „Crystal Riviera“ u Petrovcu do početka sezone 2018. godine.

Nastaviće se sa sprovođenjem tenderskih procedura za sljedeća privredna društva: Institut „dr Simo Milošević“ – AD Igalo (prodaja akcija i/ili dokapitalizacija); „Institut za crnu metalurgiju“ – AD Nikšić (prodaja akcija i/ili dokapitalizacija nakon restrukturiranja); „Marina Bar“ – AD Bar (prodaja akcija); i „Castello Montenegro“ – AD Pljevlja (prodaja akcija).

Objavljen je Javni poziv za dugoročan zakup Vojno-turističkog kompleksa „Mediterran“ na Žablaku, uključujući izgradnju i upravljanje ovim turističkim kompleksom na period od trideset godina. Kroz institut javno-privatnog partnerstva, sprovođenjem objavljenih tendera, nastaviće se i započeti procesi valorizacije turističkih lokaliteta: „Donja Arza“-Herceg Novi; turistički kompleks „Ecolodge“-Vranjina; „Kolašin 1600“ Bjelasica i Komovi.

Atraktivne turističke destinacije, Ada Bojana -Ulcinj, Velika Plaža-Ulcinj, lokalitet između Njivica i ušća Sutorine-Herceg Novi, vojno-turistički kompleks „Bigovo-Trašte“-Kotor i dr. čije su tenderske dokumentacije u pripremi, još uvijek čekaju na izbor investitora za dugoročni zakup.

U pripremi je Zakon o javno-privatnom partnerstvu, kojim će se urediti oblast koncesija i objediniti svi oblici javno-privatnog partnerstva.

3.1.2 Biznis okruženje

3.1.2.1 Fiskalna i budžetska politika

U procesu reforme poreske politike i u procesu fiskalne konsolidacije izmijenjeno je više zakona: Zakon o porezu na dodatu vrijednost, Zakon o akcizama i Zakon o reprogramu poreskih potraživanja, čime se vrši dodatno usklađivanje poreskog zakonodavstva sa regulativama EU.

U cilju naplate poreskih potraživanja od poreskih obveznika koji zbog nelikvidnosti i poteškoća u poslovanju nijesu bili u mogućnosti da blagovremeno izmire poreske obaveze, donesen je Zakon o reprogramu poreskog potraživanja. Po osnovu primjene ovog zakonskog rješenja, u dosadašnjem periodu ostvareni su prihodi od oko 20,0 mil.€. Dodatno, Uredbom o naplati poreskih potraživanja imovinom poreskih obveznika, koja je stupila na snagu početkom oktobra 2017. godine, data je mogućnost poreskim obveznicima da dospjele poreske obaveze izmire imovinom. Na ovaj način će se izbjeći blokada računa i omogućiti poslovanje poreskim obveznicima u otežanim uslovima, a obezbijediće se i efikasnija naplata poreza, koji su značajan dio prihoda budžeta.

Realizuju se aktivnosti na planu smanjenja nivoa sive ekonomije u skladu sa Akcionim planom za suzbijanje sive ekonomije, kojim su utvrđene preventivne, restriktivne i stimulatívne mjere. Potpuna disciplina u evidentiranju prometa obezbijediće se centralizacijom poreskih registar kasa.

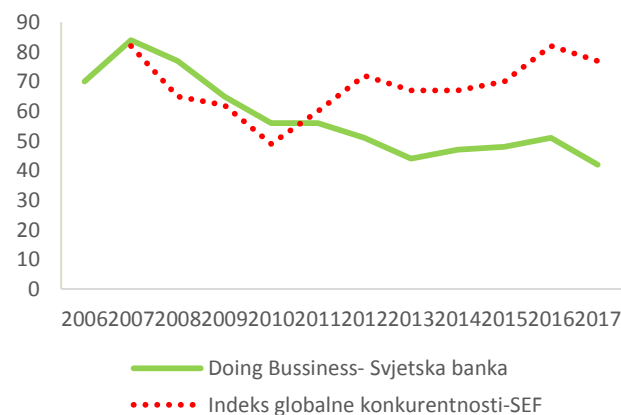
3.1.2.2 Unapređenje poslovnog ambijenta

Crna Gora, posmatrano sa aspekta **unapređenja poslovnog ambijenta i konkurentnosti**, u ovom periodu bilježi napredak, što pokazuju i ovogodišnji izvještaji relevantnih međunarodnih ekonomskih institucija.

U posljednjem Izvještaju o lakoći poslovanja (Doing Business 2018) Crna Gora je zauzela 42. mjesto na listi od 190 rangiranih zemalja i time, u poređenju sa prošlogodišnjim revidiranim Izvještajem, ostvarila napredak za 9 mjesta. Značajan napredak je ostvaren u okviru sljedećih indikatora: “dobijanje električne energije” za čak 40 mjesta; “izdavanje građevinske dozvole” za 15 mjesta; “registracije nepokretnosti” za 2

mjesta i “rješavanja problema insolventnosti” za 3 mjesta. Pri tome, važno je napomenuti da ni u jednom od indikatora obuhvaćenih Izvještajem Crna Gora nije nazadovala u kvalitetu i efikasnosti pružanja usluga, već je usljed intenzivnijih reformskih procesa koje su sprovele ostale države, došlo do pomjeranja pozicije Crne Gore u indikatorima: „započinjanje biznisa”, „dobijanje kredita”, „zaštita manjinskih investitora”, „plaćanje poreza”, i podindikatora „prekogranična trgovina” i „izvršenje ugovora”.

Grafik 11 Izvještaji međunarodnih institucija

Izvor: www.doingbusiness.org/reports; www.weforum.org/reports

Prema ovogodišnjem Indeksu globalne konkurentnosti koji publikuje Svjetski ekonomski forum, a kojim se sagledava konkurentnost ekonomija u 137 država svijeta, Crna Gora je zauzela 77 mjesto i poboljšala rang za pet mjesta u odnosu na prošlogodišnji izvještaj.

Konkurentnost nacionalne ekonomije opredjeljuje i njenu poziciju u smislu atraktivnosti za privlačenje stranih investicija na kojima se zasniva model ekonomskog rasta Crne Gore. U cilju stvaranja povoljne poslovne klime, odnosno podizanja atraktivnosti za investicije na međunarodnom tržištu, posebna pažnja posvećena je unapređenju efikasnosti državne administracije, smanjenju troškova administrativnih postupaka i skraćanju dužine njihovog trajanja. S tim u vezi, a u cilju otklanjanja ključnih prepreka za veću konkurentnost i brži privredni rast obrazovan je Savjet za konkurentnost, koji će koordinirati aktivnosti na planu sprovođenja prioritetnih reformskih mjera definisanih strateškim razvojnim dokumentima. Pored toga:

- Donosen je Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, kojim su ukinute građevinska i upotrebna dozvola i otklonjena je barijera

vezana za administrativne procedure i rokove za njihovo pribavljanje i, time, stvoren stabilan i siguran sistem izgradnje i korišćenja objekata, kao neophodnih preduslova za privlačenje investicija;

- Radi se na pojednostavljivanju postupka biznis licenciranja;
- U okviru aktivnosti na daljem unaprjeđenju poslovnog ambijenta na državnom i lokalnom nivou, a na osnovu Izvještaju o implemetaciji projekta “Uprava po mjeri građana i biznisa”, radi se na eliminisanju uočenih regulatornih i administrativnih barijera;
- Radi se na povećanju broja usluga dostupnih građanima i privredi na portalu e-Uprave, na kome je, na dan 31.10.2017. godine, ukupno bila 241 e-usluga, koje pružaju 30 institucija, od čega je 106 e-usluga informativnog tipa, a 135 *e-usluga elektronskog tipa*;
- Kontinuirano se primjenjuje “Analiza procjene uticaja propisa” (RIA) i, time, predupređuje stvaranje novih barijera u propisima;
- Nastavljena je implementacija preporuka „Giljotine propisa“, gdje je stepen realizacije preporuka, od prvog usvojenog akcionog plana do 31. juna 2017. godine iznosio 83,4%.

3.1.2.3 Mala i srednja preduzeća

U sektoru malih i srednjih preduzeća realizuju se, između ostalog, aktivnosti na planu rješavanja problema pristupa finansijama. I pored unaprijeđenog obima podrške ovom sektoru, i dalje je nedovoljna pristupačnost i raspoloživost finansijskih sredstava i kredita za određene kategorije početnika i MSP. Istovremeno, evidentna su i ograničenja po pitanju finansijske pismenosti i spremnosti za investiranje, izlaska na nova tržišta, korišćenja usluga poslovne podrške, ulaganja u inovativnost itd.

Investiciono razvojni fond je, od početka 2017. godine, plasirao 157,92 mil. €, za realizaciju 407 projekata. Struktura plasmana po kreditnim linijama³ data je u narednoj tabeli:

Tabela 4 Plasmani IRF-a, po kreditnim linijama

Kreditna linija	Broj projekata	Plasmani - u mil.€
1. Podrška posebnim ciljnim grupama (mladi, početnici, žene, visokoškolci, tehnološki viškovi, individualni poljoprivredni proizvođači, inovativno preduzetništvo, ICT biznis, klastera proizvodnja, osobe sa invaliditetom i slično)	167	9,95
2. Podrška postojećim mikro, malim i srednjim preduzećima, kroz podsticaj njihovog daljeg rasta i razvoja, sa posebnom pažnjom na prioritetne sektore crnogorske ekonomije (turizam i ugostiteljstvo, poljoprivreda i proizvodnja hrane, proizvodnja, usluge, ICT i slično)	101	37,63
3. Podrška preduzećima, kroz održavanje i/ili poboljšanje likvidnosti (kratkoročna kreditna sredstva, refinansiranje postojećih kreditnih sredstava, faktoring finansiranje, trajna obrtna sredstva i slično);	125	84,28
4. Podsticaj konkurentnosti crnogorskih proizvoda/usluga na drugim tržištima	2	3,0
5. Podrška realizaciji green field i brown field investicija	8	20,75
6. Podrška infrastrukturnim projektima, projektima od ekološkog, lokalnog i državnog značaja i projektima iz oblasti energetike i energetske efikasnosti	4	2,3
Ukupno	407	157,92

U okviru nefinansijske podrške sektoru MSP, realizuje se niz aktivnosti: u skladu sa potpisanim sporazumima Ministarstva ekonomije, u saradnji sa Japanskom agencijom za međunarodnu saradnju, radi se na uspostavljanju i promociji mentoring sistema za mala i srednja preduzeća, a u saradnji sa IRF-om, realizuje se Program razvoja preduzetništva. Započete su aktivnosti na kreiranju elektronske baze podataka o pružaocima savjedodavnih poslovnih usluga (konsultanata) za MSP. Takođe, radi se na jačanju internacionalizacije sektora MSP.

3.1.3 Mrežne industrije

3.1.3.1 Energetika

Aktivnosti u sektoru energetika usmjerene su na realizaciju ciljeva koji se odnose na bezbjednost energetskog snabdijevanja, razvoj konkurentnog energetskog tržišta i održiv energetski razvoj. S tim u vezi, radi se na poboljšanju investicione klime, promociji

³ Stanje na dan 05.12.2017.

obnovljivih izvora energije, povećanju energetske efikasnosti, kao i na diverzifikaciji energetskih ruta.

Kao punopravna članica Energetkse povelje, Crna Gora će učestvovati u izradi Izvještaja o procjeni rizika energetskih investicija za 2018. godinu, u kome će se, između ostalog, identifikovati oblasti u kojima je potrebno napraviti poboljšanja, kako bi se unaprijedila investiciona klima u oblasti energetike.

U cilju stvaranja uslova za efikasno funkcionisanje transparentnog kratkoročnog tržišta električne energije na nacionalnom i regionalnom nivou, osnovana je Berza električne energije DOO. Potrebno je snaženje konkurentnosti tržišta električne energije u Crnoj Gori, uz povećanje efikasnosti poslovanja elektroenergetskih subjekata i stvaranje uslova za učešće novih snabdjevača na ovom tržištu.

Poseban impuls razvoju energetskog sektora u Crnoj Gori, ali i regionu, daće podmorski elektroenergetski kabal između Crne Gore i Italije. U okviru ovog projekta, Crnogorski elektroprenosni sistem (CGES) gradi trafostanicu Lastva i 400- kilovoltni dalekovod Lastva – Čevo–Pljevlja. Dinamika izvođenja radova na ovim objektima je usklađena sa dinamikom radova na objektima koje, u okviru Projekta, izvodi italijanska kompanija Terna.

Crna Gora je skoro u potpunosti ostvarila postavljeni nacionalni cilj da se u 2020. godini dostigne udio od 33% energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije (u 2015. godini, udio je iznosio 31,7%, plan 31,8%).

U prethodnom periodu, zaključena su 34 ugovora o koncesiji za izgradnju mHE, od kojih je 18 ugovora zaključeno na osnovu šest sprovedenih tenderskih postupaka, a 16 ugovora za izgradnju mHE instalisane snage do 1 MW zaključeno je na osnovu energetskih dozvola izdatih od strane Ministarstva ekonomije, u skladu sa Zakonom o energetici. Ugovorima je predviđena izgradnja 53 mHE, ukupne instalisane snage oko 94 MW i planirane godišnje proizvodnje oko 310 GWh. Okvirna vrijednost investicija za sve predviđene mHE je 142,0 mil.€. Do sada je završena izgradnja 12 mHE, od kojih 11 obavljaju svoju koncesionu djelatnost,

odnosno proizvode električnu energiju, dok se jedna mHE nalazi u probnom radu.

Završena je izgradnja vjetroelektrane Krnovo, Nikšić, planirane godišnje proizvodnje od oko 200 GWh. Realizuju se i aktivnosti na izgradnji vjetroelektrane Možura, Ulcinj.

U cilju unapređenja energetske efikasnosti, uz odgovarajuću podršku, realizuje se niz projekata u javnim objektima, kao i projekata namijenjenih građanima, odnosno domaćinstvima: Projekat Energetska efikasnost u Crnoj Gori – dodatno finansiranje (MEEP AF), druga faza Programa energetske efikasnosti u javnim zgradama – EEPPB, projekat SOLARNI KATUNI i projekat ENERGY WOOD.

Do sada je u energetske adaptaciju više od 40 objekata uloženo oko 35,0 mil.€. Za realizaciju druge faze mjera energetske efikasnosti, za 2018. godinu, opredijeljeno je 11,0 mil.€. Planirano je i uspostavljanje sistema za energetski monitoring potrošnje u javnim zgradama, sa uspostavljanjem centralne evidencije potrošnje energije javnih objekata, kao i kategorizacije javnih objekata.

Do sada su zaključena dva ugovora o koncesiji za proizvodnju ugljovodonika. U skladu sa radnim programom, prva istražna bušotina postaviće se u 2019. godini.

3.1.3.2 Saobraćaj

Planirani budžet za radove na prioritetnoj dionici Smokovac-Uvač-Mateševo, autoputa Bar-Boljare, za 2017. godinu, biće u potpunosti realizovan. Do kraja novembra, Izvođaču radova je isplaćeno 148,6 mil.€ ili 82,4 % planiranog budžeta za projektovanje i izgradnju prioritetne dionice. Do kraja 2017. godine, predstoji još jedna isplata. Glavni radovi se odvijaju na 95 % trase, a završeno je 37% radova na mostovima i probijeno 60% ukupne dužine iskopa svih tunela. Do sada je izdato 75 prethodnih saglasnosti za angažovanje podizvođača, kojima je obuhvaćeno 97 kompanija, od kojih je 80 domaćih. Trenutno je zaposlen 3.191 radnik, od kojih je 1.221 radnik iz Crne Gore (38,3%). Izdato je 26 građevinskih dozvola, od čega je 17 za izvođenje glavnih građevinskih radova (nijesu izdate 2 dozvole), i devet za izvođenje radova na odlagalištima viška materijala iz

iskopa. U narednoj godini, za realizaciju projekta autoputa Bar-Boljare planiran je izdatak od 210,0 mil.€.

Iz Investicionog Okvira za Zapadni Balkan (Western Balkans Investment Framework - WBIF), Crnoj Gori je opredijeljeno 5,5 mil.€ za izradu idejnih projekata i pratećih elaborata za procjenu uticaja na životnu sredinu za dionicu Smokovac-Tološi-Farmac i dionicu Mateševo-Andrijevića, a čija izgradnja se nadovezuje na prioritetnu dionicu Smokovac-Uvač-Mateševo, koja je trenutno u toku.

Kapitalnim budžetom za 2017. godinu, za održavanje, rekonstrukciju i izgradnju državnih puteva opredijeljeno je 29,5 mil.€, od čega je 27,8 mil.€ obezbijeđeno iz opštih prihoda budžeta, dok je 1,70 mil.€ iz kredita EIB i EBRD. Projekti su realizovani planiranom dinamikom. U narednom periodu, između ostalog, izvršiće se rekonstrukcija dionice puta u dužini oko 20 kilometara između Rožaja i Špiljana, rekonstrukcija i proširenje sa dvije na četiri trake dionice puta, u dužini od oko 16 km, između Tivta i plaže Jaz, kao i rekonstrukcija i proširenje sa dvije na četiri trake dionice puta, u dužini od oko 15,5 km, između Podgorice i Danilovgrada. Ukupna vrijednost Projekta je 52,05 mil.€, od čega je iznos od 40,0 mil.€ obezbijeđen kreditnim aranžmanom sa EBRD-om, dok će preostala sredstva biti obezbijeđena iz donacije EBRD-a, u iznosu od 1,015 mil.€, a 11,03 mil.€ iz državnog budžeta.

Za rekonstrukciju i modernizaciju željezničke infrastrukture, u cilju povećanja nivoa bezbjednosti i sigurnosti odvijanja željezničkog saobraćaja, kao i potpunog ispunjenja zahtjeva interoperabilnosti na remontovanim dionicama, u prethodnom periodu uložena su značajna sredstva (u periodu 2015-2017. godina, oko 30,0 mil.€). U narednom četvorogodišnjem periodu realizovaće se projekti (započeti i novi) u vrijednosti od oko 40,0 mil.€, sredstvima koja su u okviru Berlinskog procesa dodijeljena Crnoj Gori kao grant u cilju unapređenja regionalne infrastrukturne povezanosti, kao i sredstvima iz kredita Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj i Evropske investicione banke.

Aerodromski kapaciteti ne odgovaraju potrebama putnika, turista i privrede. S tim u vezi, radi se na iznalaženju rešenja za njihovu punu valorizuju. U toku su aktivnosti na strukturiranju modela razvoja

aerodroma Tivat, Podgorica i Berane, a koje obavlja Međunarodna finansijska korporacija (International Finance Corporation - IFC), dio grupacije Svjetske banke.

Imajući u vidu značaj kompanije Montenegro Airlinesa za ukupnu ekonomiju, posebno sa aspekta prevoza turista, u pripremi je elaborat o održivosti ovoga sistema, na osnovu koga će se donijeti odluka o statusu ove kompanije, odnosno načinu poslovanja.

Kapacitete Luke Bar neophodno je modernizovati i proširiti, čime će se, uz izgradnju autoputa Bar-Boljare i rekonstrukciju i modernizaciju željeznice, stvoriti uslovi za privlačenje tranzitnih tokova preko ove luke. U tom smislu, radi se na unaprijeđenju poslovanja, uz stvaranje uslova za pokretanje novih investicija, odnosno bolju valorizaciju velikog neiskorišćenog potencijala (hladnjača, silos za žitarice, terminali za suve rasute i tečne terete, te putnički i ro-ro saobraćaj, kao i slobodne lokacije unutar i van slobodne zone), što će rezultirati i povećanjem broja zaposlenih.

Kretanje prevoza robe i putnika u 2017. godini dato je u narednoj tabeli.

Tabela 5 Stope rasta u oblasti saobraćaja (%)- period na period

Vrsta prevoza	Q1-Q3 2017 .	
	Roba-usluge	Putnici
Željeznički	38,4	-28,5
Vazdušni –redovni prevoz	-	-7,5
Promet na aerodromima	-3,5	17,4
Drumski	34,27	0,5
Pomorski	-	-
Pretovar u lukama	40,6	-
Mobilna telefonija	0,5	-

Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore

3.1.3.3 Informaciono komunikacione tehnologije

U okviru aktivnosti na unapređivanju informacionog društva, radi se na stvaranju jednostavne, brze i transparentne javne uprave, u kojoj je građanin na prvom mjestu. Osnovni izazov je promjena načina pružanja usluga i podizanje svijesti javnosti o pružanje usluga elektronskim putem, čime će se povećati povjerenje u rad javne uprave.

U kontinuitetu se radi na unaprjeđenju jedinstvenog mjesta u virtuelnom prostoru na kojem građani i privreda mogu da dobiju informacije o radu Vlade Crne Gore i organa državne uprave. U tom smislu, web portal Vlade Crne Gore, kao jedan od važnih komunikacionih

kanala, omogućava vizuelnu prepoznatljivost sa ciljem veće dostupnosti informacija i transparentnosti rada Vlade i ministarstava.

U dijelu e-uprave, statistika za 2016. godinu potvrđuje ispravnost odluke o formiranju jednog mjesta za pružanje usluga javne uprave. Broj registrovanih korisnika do kraja 2015. godine bio je 24 338, a u 2016. godini je bilo 10 526 novih korisnika, što predstavlja povećanje od 43 % za samo jednu godinu. Broj elektronskih usluga povećan je sa 192 na kraju 2016, na sadašnjih 240 (25%).

Nastaviće se aktivnosti na unapređenju postojećih i pokretanju novih elektronskih usluga za građane. Akcenat će biti na kvalitetu i „upotrebljivosti“ dostupnih e-usluga, kao i na uspostavljanju jedinstvenog informacionog sistema za elektronsku razmjenu podataka između organa javne uprave i državnih organa i povezivanje istog sa portalom e-uprave.

Donijeće se Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskoj upravi (urađen nacrt), kojim će se ustanoviti sistem instrumenata koji će biti na raspolaganju građanima, privrednim društvima, drugim pravnim licima i preduzetnicima u cilju pojednostavljivanja komunikacije sa državnim organima. Stvaranjem mogućnosti da građani i privredni subjekti komuniciraju sa javnom upravom u bilo koje vrijeme i sa bilo kojeg mjesta, značajno će se smanjiti administrativne barijere.

Rast broadband tržišta u skladu sa Digitalnom Agendom za Evropu, kao jedna od ključnih pretpostavki za unaprjeđenje konkurentnosti crnogorske ekonomije, investicionog i poslovnog ambijenta, kao i za cjelokupni društveno-ekonomski razvoj, ima prioritetan status u oblasti elektronskih komunikacija. S tim u vezi, u kontinuitetu se realizuju aktivnosti na planu razvoja fiksni i mobilni komunikacioni mreža (podržani raspodjelom novih radio-frekventnih opsega iz tzv. „digitalne dividende“), kao i u segmentu valorizacije telekomunikacione infrastrukture u državnom vlasništvu.

U narednom periodu planirano je i usvajanje Zakona o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine, koji će doprinijeti ubrzanom razvoju

brzog pristupa internetu. Cilj ovog zakona je da ukloni postojeće barijere za postavljanje mreža velike brzine obezbjeđujući sinhronizovani razvoj i koordinaciju građevinskih radova i smanjenje troškova, što u krajnjem treba da rezultira povećanjem konkurentnosti i kvaliteta usluga na tržištu elektronskih komunikacija i smanjenjem cijena interneta. Primjena ovog zakona uslovljena je prethodnom implementacijom dokumentacione osnove i informacionog sistema za praćenje sprovođenja planskih dokumenata (na osnovu Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata).

Prema podacima Zavoda za statistiku, u 2017. godini fiksnu širokopojasnu konekciju (DSL, ADSL, VDSL, kabal, optički kabal, satelit, WiFi) koristi 73,2% domaćinstava (1,6% više nego prošle godine); mobilnu širokopojasnu konekciju (najmanje 3G mreža) koristi 46,1% domaćinstava (6,4% više nego u 2016. godini), dok 8,9% i dalje koristi pristup manjim brzinama (dial-up, ISDN, 2G). Zastupljenost Interneta u domaćinstvima je najmanja na sjeveru (56,8%), zatim u centralnom dijelu (68,5%), dok je u južnom regionu najveća (85,5%). Ovaj jaz je veliki i između urbanih (76%) i ruralnih područja (59,7%).

3.2 Tržište rada i socijalna zaštita

3.2.1 Tržište rada

Pozitivni pomaci na tržištu rada se nastavljaju, ali uz i dalje prisutne izazove koji se odnose na nedovoljno visoku stopu aktivnosti radne snage i stopu zaposlenosti, dugoročnu nezaposlenost, strukturnu neusklađenost ponude i tražnje, te neophodnost smanjenja stope nezaposlenosti, posebno mladih.

Broj zaposlenih, prema administrativnim izvorima, u septembru 2017, iznosio je 184.719, i veći je za 3,4% u odnosu na isti period 2016. godine. Pri tome, rast zaposlenosti zabilježen je kod 16 sektora djelatnosti, a samo u tri sektora je došlo do smanjenja. Istovremeno, povećan je i broj nezaposlenih za 14,76%, i u septembru 2017. godine iznosio je 48.752 lica. Stopa registrovane nezaposlenosti, na dan 30. septembar 2017. godine iznosila je 21,01% i veća je za 2,7 p.p u odnosu na isti dan prethodne godine. U prvih devet mjeseci 2017. godine oglašeno je 24.055 slobodnih radnih mjesta, što je za 9,79% manje u odnosu na uporedni period.

Prema podacima Ankete o radnoj snazi, stopa aktivnosti stanovništva (15+) za II kvartal 2017. iznosila je 54,8% i veća je za 0,3 p.p. u odnosu na isti kvartal prethodne godine. Istovremeno, došlo je do porasta zaposlenosti za 1,6 p.p, dok je stopa nezaposlenosti smanjena za 2,4 p.p, i u II kvartalu 2017. godine je iznosila 15,1%. Blagi trend oporavka zabilježen je i kod populacije od 15 do 24 godine, tako da je, u II u odnosu na I kvartal 2017. godine, povećana stopa aktivnosti sa 28,6% na 30,1%, stopa zaposlenosti sa 18,6% na 21,4%, dok je stopa nezaposlenosti smanjena sa 35,0% na 28,9%. Ovakav trend prisutan je i kod populacije od 50 do 64 godine.

Strateški okvir za realizaciju mjera i aktivnosti politike zapošljavanja definisan je Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020, sa ciljem stvaranja optimalnih uslova za rast zaposlenosti i unapređenje ljudskih resursa. S tim u vezi, u kontinuitetu se sprovode mjere aktivne politike zapošljavanja, koje se realizuju kroz različite programe namijenjene posebnim ciljnim grupama (javni radovi, programi obrazovanja i osposobljavanja), kao i programi namijenjeni za stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva. U proteklom periodu, za realizaciju ovih mjera utrošeno je 1,61 mil.€, i njima je bilo uključeno 1.973 nezaposlenih lica. Takođe, za programe namijenjene stimulisanju zapošljavanja i preduzetništva odobren 31 kredit, ukupne vrijednosti 170.000€, čijom realizacijom je omogućeno otvaranje 34 nova radna mjesta.

Preko Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom opredijeljeno je 6,0 mil.€, od čega je 3,0 mil.€ usmjereno za realizaciju Programa grant šema- dodjela bespovratnih sredstava za finansiranje projekata koji imaju za cilj profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom. Za realizaciju programa, za devet mjeseci 2017. godine, po prispljelim obavezama, utrošeno je 2,41 mil.€.

U toku ove godine Zavod za zapošljavanje je finansirao realizaciju 85 projekata zapošljavanja lica sa invaliditetom, u koje je uključeno 650 lica sa invaliditetom.

Istovremeno, realizuju se i aktivnosti u pravcu stvaranja normativnih pretpostavki za bolje funkcionisanje tržišta rada. S tim u vezi, a u cilju povećanja fleksibilnosti tržišta rada i zaposlenosti, u toku je priprema Zakona o radu i

Zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, kojim se revidiraju mjere aktivne politike zapošljavanja i sistem novčanih naknada, kao prava iz osiguranja od nezaposlenosti. Zakoni su u fazi usaglašavanja sa relevantnim institucijama, nakon čega će biti dostavljeni Evropskoj komisiji.

3.2.2 Obrazovanje i istraživanje

U skladu sa novim zakonskim rešenjima, kojima je unaprijeđen pravni okvir za realizaciju svih segmenata obrazovnog sistema, a u cilju podizanja kvaliteta vaspitanja i obrazovanja od najranijeg uzrasta, odnosno otklanjanja strukturnih neusklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada, realizuju se reformske mjere na svim nivoima obrazovanja.

Na osnovu Zakona o visokom obrazovanju, na Univerzitetu Crne Gore je, za studijsku 2017/2018. godinu, upisana prva generacija studenata osnovnih studija (preko 3.500 studenata) koji ne plaćaju školarinu (besplatne studije za studente osnovnih studija). Osnivanjem Agencije za kontrolu i obezbjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja (donesena Odluka), unaprijediće se kvalitet visokog obrazovanja i obezbijediti nezavisnost i transparentnost rada tijela zaduženih za kvalitet.

Program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem realizuje se šestu godinu zaredom (u toku je drugi krug Programa za 2017/2018. godinu). Program je u prethodnom periodu dao dobre rezultate. Na osnovu posljednje analize, od 14.252 korisnika u prethodne četiri godine, 6.865 (48%) je nastavilo radni angažman.

U skladu sa Strategijom razvoja visokog obrazovanja 2016-2020. godine, pripremljena je Studija izvodljivosti za uvođenje adekvatnog sistema za prevenciju plagijarizma u Crnoj Gori, sa definisanim aktivnostima za implementaciju predloženog modela.

Izmjenama i dopunama Zakona o gimnaziji precizirana je odredba po kojoj se gimnazije osnivaju kao opšte i specijalističke. Izmjenama i dopuna Zakona o stručnom obrazovanju unaprijeđena su rješenja koja se odnose na praktično obrazovanje kod poslodavca, odnosno dualno obrazovanje. Za učenike trogodišnjih stručnih škola, koji

se obrazuju kroz dualno obrazovanje, obezbjeđuju se naknade, koje se za prvi i drugi razred obezbjeđuju iz Budžeta i iznose najmanje 10%, odnosno 15% prosječne neto zarade. Naknade u trećem razredu obezbjeđuju poslodavci i iznose najmanje 20% prosječne neto zarade. Inače, do sada su naknade bile obaveza poslodavca. Dualnim obrazovanjem obuhvaćena su 264 učenika. Za 14 obrazovnih programa, individualne ugovore sa učenicima potpisalo je 97 poslodavaca. Na programe stručnog obrazovanja u trogodišnjem trajanju u školskoj 2017/2018. upisano je 727 učenika (oko 15% više u odnosu na prethodnu godinu).

U skladu sa izmjenama Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, engleski jezik je počeo da se izučava u predškolskim ustanovama za djecu od tri godine. U osnovnoj školi, shodno izmjenama Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, engleski jezik je postao obavezan nastavni predmet od prvog razreda, dok se drugi strani jezik, kao obavezan, izučava od šestog razreda.

U inkluzivnom obrazovanju, osnova za rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama je individualni razvojno-obrazovni program (IROP), koji se koncipira za svako dijete. Razvijen je Individualni tranzicioni plan ITP1 koji povezuje osnovno i srednje obrazovanje i profesionalnu orijentaciju u cilju kontinuiteta školovanja, kao i ITP-2 koji omogućava lakši prelazak na tržište rada i čiji je krajnji cilj povećanje stope zaposlenosti.

Izmjenama i dopunama Zakona o obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama predviđeno je da asistente u nastavi više ne angažuje Zavod za zapošljavanje Crne Gore kroz projekat javnog rada, već ih u skladu sa potrebama angažuje škola. Asistenti se angažuju za nastavnu godinu kao tehnička podrška djece sa posebnim obrazovnim potrebama.

3.2.2.1 Nauka

Crna Gora je posebnu pažnju usmjerila na kreiranje uslova, odnosno ambijenta za stimulisanje procesa inovacija i što bolje razmjene znanja, a u cilju jačanja veza između naučnoistraživačkih ustanova i privrednog sektora.

Povezivanjem država regiona međusobno i sa Evropskom unijom kroz nauku i istraživanje i, u tom smislu, uspostavljanje Međunarodnog instituta za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope (potpisana Deklaracija o namjeri za uspostavljanje ovog instituta) doprinijeće se jačanju veza između akademske zajednice i privrede, komercijalizaciji istraživanja, povećanju životnog standarda, stvaranju privlačnih radnih mjesta, posebno za mlade ljude ali i sprečavanju "odliva talenata".

Nakon obezbjeđenja objekta za smještaj (odobrena je prenamjena objekta UCG, koji je u izgradnji), započete su aktivnosti na uspostavljanju Naučno-tehnološkog parka (NTP) Crne Gore u Podgorici, čiji je primarni cilj podsticanje inovativnih aktivnosti, kao i saradnje akademskih institucija i privrede. NTP će se uspostaviti u saradnji sa Univerzitetom Crne Gore (UCG) kao glavnim partnerom, uz učešće svih crnogorskih univerziteta, naučnih i visokoobrazovnih institucija, značajnog broja MSP iz oblasti visokih tehnologija, kao i uz učešće inostranih kompanija.

3.2.3 Penzijski i zdravstveni sistem

Shodno Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju, 1. januara 2017. godine, izvršeno je redovno usklađivanje penzija, vrijednosti penzije za jedan lični bod, i drugih prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja za 0,75%.

Broj korisnika prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja u septembru 2017. godine, iznosio je 128.908, od čega su 122.667 korisnici penzija (63.430 starosnih, 21.592 invalidskih, 28.695 porodičnih i 8.950 inostranih), dok je 6.241 korisnika ostalih prava iz PIO.

Prosječna penzija u septembru iznosila je 280,52 €, a za prvih devet mjeseci ove godine iznosila je 283,95 €, što je za 1,76% više od prosječne penzije za prvih devet mjeseci 2016. (279,07 €).

Od 1. januara 2017. godine, shodno Zakonu o boračkoj i invalidskoj zaštiti, izvršeno je redovno usklađivanje mjesečnih novčanih primanja korisnika prava iz boračke i invalidske zaštite za 1,35%, dok je od 1. jula 2017. godine izvršeno redovno usklađivanje za 1,25%.

Za isplatu redovnih mjesečnih primanja za devet mjeseca 2017. godine, korisnicima prava iz boračke i invalidske zaštite (Ukupan broj korisnika 3.767) obezbijeđena su sredstva u iznosu od oko 4,7 mil.€.

U cilju unapređenja zdravstvenog sistema, odnosno organizacije pružanja zdravstvenih usluga i, u tom smislu, smanjenja dužine čekanja, u junu ove godine, počeo je da se sprovodi projekat elektronskog zakazivanja specijalističkih pregleda i dijagnostičkih procedura.

Stvoreni su uslovi za rad Nacionalnog centra za autizam. Obezbijeđeni su prostor i najsavremenija oprema za ranu dijagnostiku i ranu intervenciju kod djece sa poremećajima u psihomotornom razvoju, uključujući i djecu sa poremećajima iz autističnog spektra.

Politika obezbjeđenja lijekova usmjerena je na stvaranje uslova da isti budu dostupni svim građanima, kao i da se racionalno troše. S tim u vezi, ponovo su umrežene privatne apoteke u javni zdravstveni sistem i, time, omogućeno podizanje lijekova na recept, ne samo u apotekama Montefarma, već i u privatnim apotekama. Usvojena je nova lista lijekova, sa najkvalitetnijim lijekovima koji su sastavni dio savremenih terapijskih protokola. U listu su uključeni i lijekovi za teške i rijetke bolesti i, time, zadovoljene potrebe ove osjetljive grupe pacijenata.

U cilju uspostavljanja samoodrživog sistema i razvoja programa donorstva i transplantacije organa u Crnoj Gori, potpisan je novi Protokol o saradnji u oblasti transplantacione medicine između Ministarstva zdravlja Crne Gore i Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske (prethodni protokol je važio do 2015. godine). Time je omogućeno građanima Crne Gore da se upišu na listu za presađivanje organa Eurotransplat fondacije.

Radi se na poboljšanju materijalnog položaja zdravstvenih radnika, kroz aktivnosti na rješavanju stambenih potreba (za stambenu zadrugu Zdravstvo opredijeljeno je 1,8 mil.€), kao i na iznalaženju rešenja za povećanje zarada, uz odgovarajuću realokaciju sredstava unutar sistema.

3.2.4 Socijalna zaštita

Naknade korisnicima socijalne i dječje zaštite isplaćuju se uredno. Ukupna davanja za socijalnu i boračko-invalidsku zaštitu, u periodu od januara do septembra 2017, iznosila su približno 69,8 mil. € i manje su za 33,5% u odnosu na isti period 2016. godine (105,0 mil.€).

Imajući u vidu da je primjena Zakona o dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti iz 2016. godine bila finansijski neodrživa, a istim su bili narušeni principi pravednosti i nediskriminacije, u 2017. godini se pristupilo reformi u ovoj oblasti. Naime, nakon donošenja Odluke Ustavnog suda Crne Gore o nesutavnosti odredbi Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti koje se odnose na nakande za majke sa troje i više djece, Zakonom o izvršenju Odluke Ustavnog suda Crne Gore obustavljeno je izvršenje rješenja kojim je utvrđeno pravo na naknadu po osnovu rođenja troje ili više djece i donesen novi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti kojim su brisane odredbe o pravu na naknadu po osnovu rođenja troje ili više djece. Istim izmjenama zakona obezbijeđeno je preusmjeravanje sredstava za socijalnu zaštitu onima kojima su najpotrebnija. Tako su povećani dječji dodaci, proširenja baza korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice, povećan iznos jednokratne naknade po osnovu rođenja djeteta, povećan iznos naknade roditelju koji je na evidenciji nezaposlenih ili student, do navršene prve godine života djeteta, sublimirane lična invalidnina i pravo an tuđu njegu I pomoć itd. Dio sredstava iz socijalnih fondova, nakon izmjena I dopuna Zakona o socijalnoj I dječjoj zaštiti je usmjeren na kompenzatorne naknade za majke sa troje I više djece, shodno odredbama Zakona o izvršenju odluke Ustavnog suda, a dio na mjere aktivne politike zapošljavanja.

Reforma sistema socijalne zaštite odvija se u pravcu podsticanja socijalne uključenosti, promovisanja jednakih šansi i rješavanja pitanja nejednakosti, pri čemu se poseban akcenat daje razvoju usluga. Takođe, treba istaći aktivnosti na adekvatnom usmjeravanju prava (materijalnih davanja i usluga) prema korisnicima kojima je ta pomoć neophodna, čime se, između ostalog, smanjuje ili isključuje mogućnost zloupotrebe prilikom ostvarivanja i korišćenja navedenih prava. Pored toga, licima koja su u stanju socijalne potrebe biće na raspolaganju više sredstava za poboljšanje njihovog

položaja, što dovodi do smanjenja siromaštva i većoj društvenoj inkluziji.

U cilju poboljšanja položaja stanovništva, donesene su Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite za period 2018-2022. i Strategija razvoja sistema socijalne zaštite starijih za period 2018-2022, sa pratećim akcionim planovima za 2018. godinu.

Završena je i II Faza Projekta „Socijalni karton-Informacioni sistem“, čime je obezbijeđeno stvaranje informacionog sistema kojim su povezane sve ustanove socijalne i dječije zaštite.

U cilju unapređenja položaja osoba sa smetnjama u razvoju, njihove socijalizacija i integracije u zajednicu, povećanja samostalnosti i vještina u skladu sa mogućnostima, u okviru Dnevnog centra za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju u Nikšiću, otvoreno je novo odjeljenje u kojem će stručni tim ljudi brinuti o licima sa smetnjama u razvoju koji imaju 27 i više godina.

Realizacija mjera utvrđenih Akcionim planom Strategije zaštite od nasilja u porodici planirana je za 2018. godinu, a baziraće se i na Analizi potrebe uspostavljanja najhitnijih servisa za žrtve nasilja u porodici predviđenih Istanbulsom konvencijom.

Unapređenje prava lica sa invaliditetom, odnosno obezbjeđivanje uslova za njihovo puno i aktivno uključivanje u sve oblasti društvenog života postiže se, između ostalog, i realizacijom Akcionog plana za primjenu Strategija za integraciju lica s invaliditetom. S tim u vezi, od ukupno 13 mjera predviđenih za 2017. Godinu, pet mjera je realizovano, dvije se realizuju u kontinuitetu, dvije su u procesu realizacije, dok četiri mjere još uvijek nijesu realizovane.

Akcionim planom za implementaciju Strategije za trajno rješavanja pitanja raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na područje Konika, a poštujući lični izbor raseljenih, definisana dva moguća rješenja ovog pitanja - lokalna integracija i dobrovoljni povratak. Aktivnosti se sprovode planiranom dinamikom, bez kašnjenja i problema u implementaciji u dijelu odgovornosti i obaveza države Crne Gore, što značajan broj mjera zavisi od države Kosovo.

Realizuju se projekti koji doprinose rješavanju egzistencijalnih, socijalnih, društvenih, zdravstvenih i drugih potreba starih i ugroženih lica, a koje finansira Regionalni stambeni fond. S tim u vezi, porodicama iz kampa Konik 1 dodijeljeno je 120 stambenih jedinica što, uz započetu izgradnju 51 stambene jedinice na Koniku, doprinosi rješavanju stambenog pitanja za 171 porodicu.

3.3 Prerađivačka industrija

Prerađivačka industrija, za devet mjeseci 2017. godine, bilježi pad od 4,5%, što je, dominantno, posljedica pada proizvodnje farmaceutskih proizvoda (30,8%) i osnovnih metala (2,3%). Proizvodnja aluminijuma, najznačajnijeg izvoznog proizvoda (19,4% ukupnog izvoza Crne Gore), bila je niža 2,3%, a izvoz je povećan za 8,4%, zbog rasta cijena na svjetskom tržištu. Inače, u Kombinat aluminijuma Podgorica, kontinuirano se radi na povećanju i unapređenju postojeće proizvodnje, kao i uvođenju novih proizvoda, većeg stepena prerade. Zbog problema u poslovanju, u 2017. godini nije bilo proizvodnje duvana, što je rezultiralo padom izvoza duvana od 83,3%. Ponovno pokretanje proizvodnje očekuje se sredinom decembra ove godine. Proizvodnja šumskih sortimenata iz državnih šuma, u periodu januar-septembar ove, u odnosu na uporedni period prošle godine, je veća za 25,4%, kao rezultat zaduživanja koncesionara adekvatnim količinama drveta koje je Crne Gore, kao koncident, imala obavezu da im stavi na raspolaganje, u skladu sa Izmjena i dopuna Programa gazdovanja šumama za 2017. godinu. Drvna industrija, koja u ukupnom izvozu učestvuje 7,2%, bilježi rast proizvodnje od 3,3%, a izvoza od 4,2%.

U skladu sa Industrijskom politikom Crne Gore do 2020. i pratećim Akcionim planom za njenu implementaciju, u cilju boljeg korišćenja značajnog neiskorišćenog potencijala za razvoj prerađivačke industrije, realizuje se niz programa podsticaja:

- *Povoljne kreditne linije za podsticanje razvoja prerađivačke industrije*⁴. Za šest mjeseci 2017. godine, podržano 16 projekata, u ukupnom iznosu od 4,3 mil. €;
- *Podsticanje razvoja klastera*. U toku 2017. godine, subvencije su odobrene za 7 klastera, ugovorene vrijednosti oko 98,0 hilj. €.
- *Povećanje regionalne i lokalne konkurentnosti, kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja*. Početkom 2017, a u okviru Programa za 2016, podržano je 20 subjekata, sa 61,2 hilj. €. Po Programu za period 2017-2020, opredijeljeni budžet za 2017. godinu iznosi 70,0 hilj. €, a odobrene su subvencije za 42 privredna subjekta;
- *Program za unapređenje inovativnosti malih i srednjih preduzećima u prerađivačkoj industriji*. Budžetom za 2017. godinu opredijeljeno je ukupno 30,0 hilj. € (maksimalno 3,5 hilj. € po aplikantu) Raspisana su tri javna poziva za učešće u Programu i odobrene subvencije za 3 preduzeća, ugovorene vrijednosti 10,4 hilj. €.
- *Program podrške za modernizaciju prerađivačke industrije*. U toku je realizacija Javnog poziva za učešće u Programu za 2017. godinu, opredijeljena budžetska sredstva iznose 100,0 hilj. €. Pristiglo je pet (5) prijava preduzeća, koje su u fazi razmatranja; i
- *Podsticanje investicija i konkurentnosti industrije u cilju povećanja broja zaposlenih*. Nakon što su u 2016. godini zaključeni ugovori sa šest investitora, ukupne vrijednosti 7,1 mil. €, uz predviđeno zapošljavanje 253 lica na neodređeno vrijeme, u maju 2017. je raspisan novi javni poziv, i u toku je ocjena ispravnosti pristiglih 9 prijava.

3.4 Poljoprivreda

Agrobudžetom za 2017. godinu uspostavljen je balans između raspoloživih sredstava iz nacionalnog budžeta, raspoloživih pretpristupnih fondova EU i drugih izvora sredstava, sa jedne, i potreba poljoprivrednih proizvođača i prerađivača, sa druge strane. Ukupna vrijednost Agrobudžeta je 31.540.092,50 €, od čega je

53,5% budžetskih sredstava, 36,5% sredstva iz donacija i iz sredstava kredita 9,9%. U prvih devet mjeseci 2017. realizovano je oko 70% sredstava.

Po prvi put ove godine u biljnom sektoru uvedena su direktna plaćanja u vidu subvencija, za sve obradive površine. Pravo po ovom osnovu ostvarila su 1.514 proizvođača, sa ukupnim iznosom podrške od oko 800 hilj. €.

Crna Gora je uspješno završila proces akreditacije za *IPARD* program i dobila ovlaštenje za upravljanje sa 39,0 mil. € sredstava EU. Nastavlja se realizacija poziva *IPARD* like i trenutno se realizuje poziv *IPARD like 2.3*, koji se odnosi na bespovratnu podršku investicijama u preradu. Javni poziv je objavljen 1. novembra i trajeće do 31. januara 2018. godine. Očekuje se da će ovaj projekat izazvati veliko interesovanje prerađivača poljoprivrednih proizvoda.

Prema podacima Investiciono razvojnog fonda, u poljoprivrednu djelatnost i proizvodnju hrane plasirano je 19,1 mil. € dugoročnih i kratkoročnih sredstava.

Posebna pažnja usmjerena je na razvoj pčelarstva, tako da su mladi pčelari (njih 102) podržani sa 80% od ukupnih sredstava za nabavku 306 pčelinjih zajednica. Realizacijom ove mjere, sjeverni region dobiće 53 nova mlada pčelara, centralni 44, a primorski 5. Istovremeno, intenzivirane su aktivnosti na povezivanju turizma i poljoprivrede, prioritetnih sektora razvoja crnogorske privrede. U tom smislu, počela je realizacija zajedničkog projekta „*Agro Dizajn – crnogorska kultura hrane*“. Cilj ovog projekta je da promoviše i brendira vrijednosti Crne Gore kao specifične ekološke i kulinarske destinacije. Istovremeno, očekuje se jačanje potencijala u proizvodnji tradicionalnih proizvoda i organske proizvodnje.

Vrijednost otkupljenih i prodatih proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva za tri kvartala 2017. iznosila je 26,7 mil. € i veća je za 1,1% u odnosu na uporedni period 2016. godine. Pri tome, vrijednost otkupa i prodaje proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u trećem kvartalu 2017. godine iznosila je 13,0 mil. € i veća je za 60,0% u odnosu na II kvartal 2017,

⁴ Program podrške poljoprivredi i proizvodnji hrane, Program podrške proizvodnji, Program podrške za modernizaciju industrije (kreditne linije IRF-a)

odnosno za 25,4% u odnosu na uporedni kvartal 2016. godine. U strukturi vrijednosti otkupa i prodaje proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u trećem kvartalu 2017. godine stoka po vrstama i kategorijama učestvuje 20,7%, svježe povrće učestvuje 18,1%, grožđe učestvuje 15,6%, sirovo kravlje mlijeko učestvuje 14,3%, svježe voće učestvuje 12,3%, kokošija jaja učestvuju 7,2%, ostali proizvodi 5,4%, svježa riba 4,4%, industrijsko bilje 1,3%, prerađevine voća i grožđa učestvuju 0,4% i žita 0,3%.

I pored dobrih rezultata ostvarenih u posmatranom periodu, još uvijek su prisutni izazovi, tako da će se aktivnosti u narednom periodu usmjeriti na promjenu strukture poljoprivredne proizvodnje, u korist prerađivačke, na unapređenje tehničke opremljenosti poljoprivrednih proizvođača, kao i na bolju primjenu standarda bezbjednosti hrane u svim fazama proizvodnje.

3.5 Turizam

Turizam posljednjih godina bilježi rastuće učešće u ekonomiji Crne Gore i, prema Izveštaju Svjetskog savjeta za putovanja i turizam (WTTTC), ukupni (direktni i indirektni) doprinos turizma BDP-u u 2016. iznosio je 22,1%, sa predviđanjem porasta doprinosa u 2017. godini za 6,3%.

Crnu Goru je, u periodu januar-septembar, posjetilo 16,9% više turista i ostvareno je 9,8% više noćenja nego u istom periodu prošle godine.⁵ U strukturi noćenja, strani turisti čine 90,0%, a domaći 10,0%. Od stranih gostiju, najviše noćenja ostvarili su gosti iz Rusije (17,1%), Srbije (15,1%), Francuske (6,1%) i Bosne i Hercegovine (3,7%). Smještajne kapacitete u Crnoj Gori u 2016. činilo 166.842 ležaja (2.246 više nego 2015.), dok su od početka 2017. godine kapaciteti uvećani za još 1.685 ležaja. U strukturi smještajnih kapaciteta, oko 20% je neki vid hotelskog smještaja, pri čemu je značajno napomenuti da se preko 90% novih kapaciteta u 2016. i 2017. godini odnosi na hotele sa 4 i 5 zvjezdica. Prema preliminarnim podacima Centralne banke, prihodi od turizma (ino turisti), za devet mjeseci 2017, iznosili su

859,0 mil.€, što je 7,3% više nego u istom periodu prošle godine.

U cilju daljeg jačanja konkurentnosti turističkog proizvoda, realizuju se aktivnosti usmjerene na:

- **Unapređenje zakonske i prateće regulative.** U pripremi je novi Zakon o turizmu i ugostiteljstvu, sa rješenjima kojima će se, prvenstveno, stvoriti preduslovi za intenzivniji razvoj nedovoljno razvijenih područja, sa akcentom na sjeverni dio Crne Gore. U cilju sveobuhvatnog razvoja turističkog proizvoda, donijeće se Strategija razvoja kulturnog i ruralnog turizma (raspisan tender za izradu) i Strategija razvoja zdravstvenog turizma (u pripremi je tender).
- **Diverzifikaciju i unapređenje kvaliteta turističkog proizvoda.** U skladu sa Programom podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2017/2018. godinu, sa 440.000,00 €, podržana je realizacija 88 projekata (32 na sjeveru, 22 u centralnom dijelu i 34 na primorju). Cilj ovih mjera je obogaćivanje i unapređenje ponude, podrška marketing aktivnostima za otvaranje novih emitivnih tržišta, organizovanje manifestacija i turistička valorizacija i afirmacija kulturnog nasleđa, organizacija međunarodnih kongresa i događaja u Crnoj Gori. Programom je, kao novina u odnosu na prethodni, predviđena podrška lokalnim turističkim organizacijama na turistički nedovoljno razvijenim područjima. U okviru rada Klastera za zdravstveni turizam, organizovano je učešće na nekoliko značajnih konferencija i dogovorena saradnja sa kompanijama specijalizovanim sa zdravstveni turizam.
- **Podizanje nivoa kvaliteta smještajnih kapaciteta.** Uz odgovarajuće mjere podsticaja, od početka godine, otvorena su 33 nova objekta, od kojih su 2 sa 5 zvjezdica i 20 sa 4 zvjezdice, 9 sa tri zvjezdice i po jedan objekat sa 1 i 2 zvjezdice (ukupno 1.685 ležaja). Obnovljena su i počela sa radom tri hotela koja su bila van funkcije, dok su četiri hotela dobila nove vlasnike i započete su aktivnosti na realizaciji investicija. U Podgorici su otvorena tri hotela

⁵ Podaci se odnose samo na kolektivni smještaj, dok će podatke o ukupnom prometu u turizmu Monstat objavljivati jednom godišnje, za prethodnu godinu

visoke kategorije”, čime je u značajnoj mjeri poboljšana turistička ponuda Glavnog grada.

- **Poboljšanje povezanosti i dostupnosti destinacije** – Saradnja sa tri nisko-tarifne avio-kompanije (“Ryanair”, “Easy Jet”, “Wizz Air”) je značajno poboljšala avio-dostupnost Crne Gore. Potpisivanjem ugovora između Montenegro Airlinesa (MA) i Apollo Part of Der Touristik Nordic, po prvi put je uspostavljena čarter linija između Crne Gore i Finske. Osim novih linija, povećanju turističkog prometa doprinijela je i vizna liberalizacije za određena emitivna turistička tržišta (Gruzija, Jermenija, Kazahstan, Ruska Federacija i Kina).
- **Unapređenje marketing aktivnosti** – U toku su aktivnosti na izradi Strateškog marketing plana za turizam Crne Gore za period 2018-2022. godine, kako bi se redefinisali ciljevi, principi i mehanizmi kontinuiranog marketinškog djelovanja. Plan uključuje i sveobuhvatnu analizu postojeće strukture turista i turističkog proizvoda, definisanje budućih prioriteta, uz reorganizaciju sistema funkcionisanja turističkih organizacija.

3.6 Zaštita životne sredine

Politika zaštite životne sredine usmjerena je na uspostavljanje integralnog i cjelovitog sistema očuvanja kvaliteta životne sredine, na očuvanje biološke, geološke i prirodne raznovrsnosti i racionalno korišćenje prirodnih dobara i energije, kao osnovnih pretpostavki održivog razvoja.

U tom smislu, a u cilju unapređenja uslova za implementaciju razvojne politike životne sredine, radi se na prilagođavanju zakonske regulative, kao i na izradi strateških razvojnih dokumenata i programa i definisanju mjera za njihovu realizaciju. Doneseni su Zakon o potvrđivanju Pariskog sporazuma i Zakon o hemikalijama, a u toku je izrada novog Zakona o zaštiti od jonizujućeg zračenja i pratećih podzakonskih akata.

U oblasti industrijskog zagađenja, nastavljene su aktivnosti na realizaciji projekta “Upravljanje

industrijskim otpadom i čišćenje – IWMCP Projekat”. U toku su aktivnosti na izboru izvođača radova na remedijaciji tla lokacije Brodogradilišta Bijela, kao i aktivnosti za izbor konsultantske firme za izradu Glavnog projekta remedijacije flotacionog jalovišta Gradac u Pljevljima.

U oblasti klimatskih promjena, u toku je izrada Drugog dvogodišnjeg izvještaja Crne Gore o klimatskim promjenama (SBUR), kao i Trećeg nacionalnog izvještaja Crne Gore o klimatskim promjenama (TNC), prema Okvirnoj konvenciji UN o klimatskim promjenama.

U toku je revizija Master plana za kanalizaciju i otpadne vode. Isti će se odnositi na period od 2018. do 2035. godine. Inače, u dosadašnjem periodu, projekti definisani strateškim dokumentima u oblasti otpadnih voda realizovani su u skladu sa predviđenom dinamikom.

U finalnoj fazi je realizacija projekta „Revizija infrastrukture u sektoru životne sredine i izrada studije priuštivosti“, a čiji rezultati će imati veliki značaj za planiranje budućih ulaganja u oblasti životne sredine i definisanje dugoročnih izvora finansiranja. Ključni izazovi kod ovog projekta su tehnički i finansijski najzahtjevnije podoblasti u sektoru životne sredine, kao što su upravljanje otpadom i otpadnim vodama, kvalitet voda, kvalitet vazduhai dr.

Radi se na pripremi sveobuhvatnog Programa uspostavljanja Eko fonda, a formiran je i operativni tim od predstavnika relevantnih institucija koji će pripremiti preostala potrebna dokumenta za početak rada i funkcionisanja fonda, do sredine 2018. godine.

U skladu sa Strategijom zaštite od jonizujućeg zračenja, radijacione sigurnosti i upravljanja radioaktivnim otpadom za period 2017- 2021. godine, započete su aktivnosti koje se odnose na izradu detaljnih planova za dekomisiju skladišta (centralno skladište) i spremišta (ostaci motora aviona), uz ekspertsku/ savjetodavnu podršku Međunarodne agencije za atomsku energiju(MMAE).

U toku je realizacija projekta „Jačanje kapaciteta za upravljanje kvalitetom vazduha u Crnoj Gori“, čiji cilj je ostvarivanje progressa u prikupljanju podataka o

kvalitetu vazduha i emisiji štetnih materija, kao i unapređenje rada mreže za praćenje kvaliteta vazduha.

U Izvještaju o realizaciji mjera iz Akcionog plana za smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu, za period januar-jun 2017. godine, prikazane su aktivnosti na realizaciji 49 mjera, od čega je realizovano 7, realizacija 37 mjera je u toku, dok nije realizovano 5 mjera. Imajući u vidu da se većina mjera iz oblasti životne sredine realizuje kontinuirano, može se zaključiti da se uglavnom sve Akcionim planom

predviđene mjere sprovode, odnosno da su ostvareni zadovoljavajući rezultati.

3.7 Uređenje prostora

U oblasti uređenja prostora, nastavljene su reformske aktivnosti, kroz donošenje i primjenu zakonske regulative i odgovarajućih planskih dokumenata. Pri tome se poštuje ustanovljeni pristup sprovođenja donešenih planskih dokumenata, saglasno planom definisanim prioritetima i fazama realizacije.

Usvojen je novi Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, kojim su izvršene sistemске izmjene u oblasti planiranja prostora, utvrđen način i uslovi izgradnje objekata, legalizacije bespravnih objekata, kao i definisana druga pitanja od značaja za planiranje i izgradnju objekata.

Donesena su, ili su u pripremi, sljedeća planska dokumenta: donešen je PUP Opštine Ulcinj, DSL „Dio sektora 22“ i DUP Agroindustrijska zona u Podgorici, Izmjene i dopune DPP za koridor dalekovoda 400 kv sa optičkim kablom od Crnogorskog primorja do Pljevalja i podmorski kabal 500 kv sa optičkim kablom Italija – Crna Gora u dijelu detaljne razrade lokacije za trafostanicu i konvertorsko postorjenje Blato u Lastvi Grbaljskoj; data je saglasnost za izradu izmjena i dopuna DUP-a „Donji Radovići centar“, kao i za DUP „Golf i Donji Radovići zapad“; u toku je izrada nacrtu plana za PPPN Nacionalnog parka „Prokletije“ i PPPN Nacionalnog parka „Skadarsko jezero“; urađen je predlog DPP za Jadransko–jonski autoput; u toku je izrada DPP za višenamjenske akumulacije na rijeci Morači i urađen predlog DPP za prostor višenamjenske akumulacije na rijeci Komarnici, čije usvajanje zavisi od izbora

koncesionara; u toku je izrada predloga plana PPPN za obalno područje; DSL „Sektor 1“–RT Kobilica–Njivice–ušće Sutorine i LSL „Dubovica I“; u toku je izrada nacrtu plana DSL „Sektor 10“, DSL „Dio sektora 43–Luka Budva“, DSL „Sektor 20 i sektor 21“, DSL „Dio Sektora 50“ i Izmjena i dopuna DSL „Sektor 16“; donesena je Odluka o izradi DSL „Dio sektora 66 – modul I Velika plaža, DSL „Dio sektora 66 – moduli IV i V Velika plaža, Izmjena i dopuna DSL „Sektor 5“, Izmjena i dopuna DSL „Sektor 36“ i DUP – a „Maljevik“ – Bar; usvojene izmjene i dopune planova privremenog karaktera u zoni morskog dobra, za period 2016-2018. godine i data saglasnost na Odluku o pokretanju postupka davanja u zakup zemljišta u državnoj svojini radi postavljanja objekata privremenog karaktera na području nacionalnih parkova „Skadarsko jezero“, „Durmitor“, „Lovćen“ i „Biogradska gora“ u skladu s planovima objekata privremenog karaktera za period 2017-2019. godine, s tim što je izuzet određen broj lokacija koje su navedene u Odluci.

3.8 Reforma javne uprave

Cilj reformskih aktivnosti u **oblasti javne uprave,** utvrđen Strategijom reforme javne uprave za period 2016-2020. godine, je stvaranje efikasne, efektivne i servisno orijentisane javne uprave koju će karakterisati rast povjerenja građana u njen rad.

Izvještaj o implementaciji Akcionog plana za sprovođenje Strategije je pokazao da je, na osnovu praćenja utvrđenih indikatora uspješnosti, ostvaren napredak u procesu stvaranja odgovorne i transparentne javne uprave, što potvrđuju i međunarodni indikatori o e-participaciji i e-demokratičnosti. Međutim, kod nekih aktivnosti postoje i određena, opravdana kašnjenja.

Najznačajniji efekti ostvareni su u:

- oblasti pružanja usluga u pogledu stvaranja uslova za nesmetanu primjenu novog ZUP-a, povećanja broja e-usluga, uspostavljanja elektronske razmjene podataka između organa, te realizacije projekta uspostavljanja elektronske pisarnice. E-usluge javne uprave su doprinijele lakoći njihovog korišćenja i većoj dostupnosti za privredu i građane; i
- oblasti strateškog upravljanja procesom

reformu javne uprave, kroz formiranje Ministarstva javne uprave i Odjeljenja za upravljanje procesom reforme. Konstituisan je i Savjet za reformu javne uprave, sa zadatkom realizacije načela otvorenosti i transparentnosti, a koji na političkom nivou upravlja reformama.

Unaprijeđen je normativni i strateški okvir u oblasti organizacije i odgovornosti u javnoj upravi, službeničkog sistema i upravljanja ljudskim resursima, upravljanja javnim finansijama i oblasti lokalne samouprave.

U okviru razvoja i koordinacija javnih politika, zbog nepredviđenih okolnosti, zadate rokove za realizaciju planiranih aktivnosti nije bilo moguće ispoštovati, tako da nije zabilježen napredak mjeran izabranim indikatorima.

U cilju uspostavljanja funkcionalnije javne uprave, kao jednog od glavnih izazova procesa evropskih integracija, a na osnovu postignutih rezultata i identifikovanih prepreka u realizaciji aktuelnog Akcionog plana, donijeće se Akcioni plan za drugu fazu implementacije Strategije (period 2018.- 2020. godine). Aktivnosti će biti fokusirane na potpunu implementaciju utvrđenog normativnog okvira, a sve u cilju ostvarenja ključnih vrijednosti reforme – sticanja povjerenja građana u javnu, odgovornu upravu i motivisanosti državnih službenika i namještenika da rade u korist društva i građana.